

KAPLNKA SVÄTEJ STUDNE V MARIANKE

Radomír SABOL

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Filozofická fakulta

Hodžova 1

949 01 Nitra

&

Pamiatkový úrad SR

Cesta na Červený most 6

814 06 Bratislava

Slovak Republic

radomir.sabol@pamiatky.gov.sk

ORCID: 0000-0003-0960-5690

SABOL, Radomír. Chapel of the Holy Well in Marianka. In *Studia Historica Nitriensia*, 2024, vol. 28, no. 1, pp. 165-201, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2024.28.1.165-201.

The aim of this paper is to summarize and present the historical circumstances of the establishment of the Chapel of the Holy Well at one of the oldest Marian pilgrimage sites in historic Hungary – Marianka near Bratislava. The unique central sacral building from the end of the 17th century still protects the place where the so-called Holy Water springs and co-determines the shape of the pilgrimage site in the forest valley. The paper will present the construction history and the unique painted decoration of the chapel. In particular, the dating of part of the decoration is the subject of authorial controversy. The paper also includes partial theoretical backgrounds of the constitution and the persistence of similar precious water sources at Marian pilgrimage sites.

Kľúčové slová: Marianka; Kaplnka Svätej vody; prameň; Maholányi; Jäger; maľby;

Keywords: Marianka; Chapel of Holy Water; Spring; Maholányi; Jäger; Paintings;

„Warum eine Quelle heilig ist und die andere nicht, wissen wir nicht. Es wird nicht auf die chemische Zusammensetzung ankommen, es spielt etwas Geheimnisvolles mit. Wasser ist nicht gleich Wasser, das wissen wir heute.“¹

„Nevieme, prečo je jeden prameň posvätný a druhý nie. Nebude to závisieť od chemického zloženia, v hre je niečo tajomné. Voda nie je len voda, to už dnes vieme.“

Dr. Franz Jantsch

Úvod

Kaplnka Svätej (Zázračnej) studne v Marianke je ojedinelým príkladom studničnej kaplnky z obdobia baroka na území Slovenska. Pozoruhodné je jej situovanie a história ale predovšetkým intaktné zachovanie bez výrazných prestavieb. S ohľadom na jedinečné pamiatkové hodnoty bola v roku 1963 vyhlásená za národnú kultúrnu pamiatku. V ústrednom zozname pamiatkového fondu je evidovaná pod číslom 457/1. Stav kaplnky nie je v súčasnosti práve najlichotivejší, avšak parciálne kroky správcu smerujú dlhodobo k jej komplexnej obnove. Ako bude predstavené v tomto príspevku, kaplnka nad zázračným prameňom, sa už niekoľkokrát dostala do havarijného stavu, napriek tomu stojí dodnes. Stavba na špecifickom pôdoryse kvadrilovu vznikla v samom závere 17. storočia a dodnes chráni prameň Svätej vody (tzv. Svätú studňu).

Element uzdravujúcej pramenitej vody je pre pútnické miesta pomerne charakteristický a preto mu v úvode príspevku venujem určitú pozornosť. Prírodný živel – voda podmienil vznik špecifických sakrálnych stavieb vo forme tzv. studničných kaplniek, ktoré sa nachádzajú aj na slovenských pútnických miestach. Voda totiž na pútnických miestach nadobúda špecifické konotácie, s ktorými sa na iných miestach nestretávame. Nepôjde o vyčerpávajúci filozoficko-teologický vhľad do problematiky, ale o formulovanie charakteristík, ktoré sú spoločné pre početné pútnické lokality. Cez vybrané príklady daného typu stavieb s prípadným uvedením ich individuálnych špecifik sa dostanem priamo k modelovému príkladu – reprezentatívnej Kaplnke Svätej studne v Marianke. Budem sa ňou zaoberať predovšetkým v súvislosti s jej stavebnými dejinami a umeleckým programom výzdoby interiéru. Subjektívny umelecko-historický pohľad na zobrazené námety v konfrontácii s dostupnými informáciami sústredenými komplikovanou heuristikou, ma vedú k polemike súvisiacej s datovaním časti maliarskej výzdoby.

Voda ako symbol očisty i ako základný prírodný živel je styčným pojmom, ktorý prechádza celým predkladaným príspevkom. Od prameňa, ktorý stál pri zrode pútnickej tradície, cez dažďovú a spodnú vodu, ktoré výrazne narúšali fyzickú podstatu stavby až po výzdobné motívy reprezentačných malieb v interiéru, kde je prameň jedným z kľúčových kompozičných prvkov.

¹ HIRSCH, Siegfried – RUZICKA, Wolf. Heilige Quellen – Steiermark, Kärnten. Gallneukirchen, 2004, nečíslované.

Voda ako očistný a uzdravujúci element

Voda je kľúčovým predpokladom pre existenciu života. Zaháňa smäd, umožňuje rastlinám rásť a v neposlednom rade je určená na všemožnú očistu. Svojou neuchopiteľnosťou a čírosťou nadobúda aj duchovný rozmer. Predstava očistnej moci je v istej forme prítomná aj u ostatných základných živlov (ohreň, vietor a zem), dominantne však u vody. Vo väčšine starovekých kultúr bola chápaná ako prvotná hmota tzv. *materia prima*. Voda v sebe obsahuje nie len blahodarný, ale aj ničivý potenciál, ktorý sa flagrantne prejavil v obraze potopy sveta.² V istom zmysle bola obrovskou potopou očistená celá Zem, ktorá umožnila nový začiatok.

Známy rakúsky mysliteľ, kňaz, teológ a spisovateľ Franz Jantsch (1909–2006) publikoval v poslednom decéniu 20. storočia niekoľko titulov, v ktorých sa zaoberal miestami kresťanského kultu v Rakúsku.³ Ozrejmujúc korene vybraných lokalít, z ktorých sa zväčša vyvinuli kresťanské pútnické miesta, nachádzal zákonitosti, ktorých pôvod môže siahať hlboko do predkresťanských dôb. Čistá pramenitá voda, ako symbol očisty a večného prúdenia bola na vybraných miestach pokladaná za posvätnú a uzdravujúcu už pred príchodom kresťanstva. V predstavách vtedajších ľudí boli prírodné sily a živly živé do takej miery, že na niektorých miestach nadobúdali zvláštnu moc. Popri vode boli rovnako hojne uctievané aj výrazné kamenné útvary, stromy alebo iné prírodné zvláštnosti. Nebude iste náhodou, že pramene, stromy či špecifické kamene sa objavujú v legendách ozrejmujúcich pôvod nejedného kresťanského púťového miesta (napr. Mariazell – skala, Maria Taferl – suchý strom, Marianka – bútlavý strom).

Pohanské predstavy situovali svoje kultové strediská na špecifické miesta, ktoré sa niečím odlišovali.⁴ Išlo zväčša o vyvýšeniny, háje, skalné útvary, mohutné stromy a v neposlednom rade samozrejme aj o pramene. Hlavne stromy a pramene bývajú kľúčovými prvkami legiend, ktoré voľne ozrejmujú okolnosti vzniku starodávnych pútnických miest. Ide o tzv. legendistický topos, ktorý mohol koptovať aj pozostatky predkresťanských kultov venovaných prírodným živlom a útvarom. Postupom času boli tieto výnimočné miesta v modifikovanej forme zakomponované do kresťanskej nauky.⁵ Vzhľadom na biologickú povahu posvätných stromov, tieto spravidla odumreli a dnes ich už na pútných miestach nenachádzame. Pramene sa však v bezprostrednom alebo širšom okolí pútnických kostolov nachádzajú dodnes.

Existencia tzv. zázračných prameňov je najčastejšie spájaná s mariánskymi pútnickými miestami. Panna Mária bola už od stredoveku označovaná ako „*fons vitae*“ – prameň života, čo odkazuje predovšetkým na jej úlohu rodičky Ježiša

² RUIZOVÁ, Libuše. Očista ducha i těla – tělesná hygiena v kulturní historii. Praha, 2013, s. 11.

³ Bližšie pozri Kultplätze im Land um Wien, Band I, Verlag Freya, Unterweisersdorf 1993; Kultplätze im Land Oberösterreich & Salzburg, Band II, Verlag Freya, Unterweisersdorf 1994; Kultplätze im Land Steiermark, Band III, Verlag Freya, Unterweisersdorf 1994; Kultplätze im Land Kärnten, Band IV, Verlag Freya, Unterweisersdorf 1995; Kultplätze im Land der Berge Tirol & Vorarlberg, Band V, Verlag Freya, Unterweisersdorf 1995; Kultplätze im Land um Wien“, Band II, Verlag Freya, Unterweisersdorf 2000.

⁴ HIRSCH – RUZICKA, Heilige Quellen, nečíslované.

⁵ KAFKA, Luboš. Dárek z pouti – poutní a pouťové umění. Praha, 2009, s. 61.

Krista, „veď v ňom telesne prebýva celá plnosť Božstva“⁶. Od obdobia renesancie sa rozšírila predstava, že Panna Mária zostúpila pod hladiny vôd a prameňov a naplnila ich nadprirodzenou mocou, ktorá jej bola udelená Bohom.⁷ Viaceré kultové zobrazenia (sochy a obrazy) Panny Márie boli údajne nájdené alebo pôvodne umiestnené v blízkosti prameňov. Takto sa kultové praktiky úcty k Panne Márii previazali s blahodarnými účinkami vody, ktorá sa tým stala v očiach veriacich svätou a liečivou.

V súvislosti s tzv. svätou či zázračnou vodou v Marianke nachádzame v dobovom článku *Voda, ktorou Matka lieči* čiastočné ozrejmienie pohľadu na jej zázračnú blahodarnosť: „... ľudia považovali túto pramenitú vodu za zázračnú. Bolo im to divné, že tak mnohí i nevyliciteľne nemocní sa uzdravujú. Chceli vedieť, akého složenía je tá voda, preto ju chemicky vyskúšali. Prišli však na to, že neobsahuje zvláštnych chemických látok, ... že je to čistá, dobrá pitná voda.“⁸ V článku je ďalej argumentované porovnaním uzdravujúcej moci čistej pramenitej vody s vodou liečiacou na základe obohatenia minerálnymi látkami: „... Videli ste už pútnické miesto bez svätej vody? Myslím, že nie, aspoň väčšie. A ne jeden polovzdelanec uštedrí posmešok, vraj všade majú svätú vodu. A táto vraj uzdravuje..., ... Oj nie!, nech si nemyslí, že ten pohár vody... sám od seba uzdraví. Kto by sa chcel uzdraviť, len z prirodzenej vody, ten nech ide do Piešťan, alebo kde inde. Ani prirodzená voda ani soška sama od seba nikoho neuzdravuje. Uzdravuje silná viera v Ježiša Krista a našu Prostrednicu Pannu Máriu.“⁹ Na záver autor článku na príklade z evanjelia predkladá vysvetlenie, prečo dochádza k uzdravovaniu práve prostredníctvom vody. Upozorňuje, že vodný živý vystupuje len ako viditeľné médium. Kristus uzdravil nemého prostredníctvom blata. Použil teda vonkajšie médium, aby ľudom zvedomnil cez určitú viditeľnú látku vnútorný úkon uzdravenia tela a duše.

S postupným rozvojom a kultiváciou pútnych miest sa aj úprava prameňov prispôbovala potrebám pútnikov. Je pravdou, že na viacerých miestach bolo „objavenie“ uzdravujúcich účinkov vody z miestneho prameňa skôr druhotnou záležitosťou, akýmsi doplnkom. V očiach príchodných pútnikov mal zvýšiť atraktivitu miesta a naplniť ich očakávania.¹⁰ Viaceré pútné miesta majú existenciu prameňa vyjadrenú už vo svojom názve (Dobrá Voda, Hojná Voda, Stará Voda, Svätá Voda a pod.).

Vedecké výskumy prameňov z kultových stredísk skoro spravidla nepreukazujú žiadne výnimočné chemické zloženie. Ich liečivé účinky nemajú vedecký základ.¹¹ Ani voda z prameňa v Marianke nebola po chemickej stránke vyhodnotená ako ojedinelá. V komplexnom registri prameňov z publikácie *Balneografia Slovenska* nie je prameň v Marianke ani uvedený. V neďalekej Stupave sú však evidované dva bezmenné pramene, ktorých analýza bola vyhodnotená ako „bezvýznamná“.¹²

⁶ Sväté písmo, list Kolosanom, 2, verš 9.

⁷ KAFKA, Dárek z pouti, s. 61.

⁸ autor neuvedený („Tešiteľ F. Š“). Voda, ktorou Matka lieči. In Mariatál, 1940, roč. 2, č. 1, s. 16.

⁹ autor neuvedený („Tešiteľ F. Š“). Voda, ktorou Matka lieči, s. 17.

¹⁰ KAFKA, Dárek z pouti, s. 61.

¹¹ KAFKA, Dárek z pouti, s. 62.

¹² HENSEL, Juraj et al. *Balneografia Slovenska*. Bratislava, 1951, s. 311.

Studničné kaplnky pútnických miest

V období baroka (v 17. a 18. storočí) začali na pútnických miestach vznikať priamo nad prameňmi alebo v ich blízkosti samostatné sakrálné stavby – kaplnky, ktoré nahrádzali pôvodné prístrešky vyhotovené prevažne z dreva. Ide o špecifický druh tzv. studničných kaplniek, ktoré nachádzame predovšetkým na miestach zviazaných s pútnictvom a zvláštnou úctou k vybranému zdroju (prameňu) vody. Podľa finančných možností mali buď podobu utilitárnych stavieb, ktoré prameň primárne chránili pred znečistením, alebo boli aj nákladne vybudované a vyzdobené. Ak to finančné prostriedky a konfigurácia terénu dovoľovali, býval zvolený typ centrálnej stavby, s ktorým sa stretávame aj v Marianke. Jednopriestorové objekty vybudované nad prameňom umožňovali pútnikom krytý prístup k vode, ktorá voľne vytekala, prípadne bola zvedená do nádrže. Pútnici si vodu odnášali a používali ju nie len na pitie, ale aj na omývanie tela. Nebolo primárne vykonávané kvôli fyzickej očiste, ale za účelom duchovného a telesného uzdravenia. Ak to priestor umožňoval, voda mohla byť sústredená v nádrži, do ktorej sa pútnici mohli ponoriť. Z toho dôvodu vznikali pri liečivých prameňoch prírodné (neskôr cielene budované) bazény na kúpanie, čo mohlo vyústiť do zriadenia kúpeľného liečebného zariadenia (napr. Lúčky pri Ružomberku alebo Vraclav pri Ústí nad Orlicí). Pútné miesta tým sčasti prispeli aj k rozvoju kúpeľníctva.¹³ V studničných kaplnkách sa spravidla nachádzal aspoň jeden oltár, na ktorom bolo možné slúžiť bohoslužby, alebo ho použiť pri procesiách. Množstvo a pohyb pútnikov samozrejme taktiež ovplyvnili veľkosť a tvar stavieb.

Korene centrálnych stavieb majú v kresťanskej architektúre dlhú tradíciu. V období po oficiálnom prijatí kresťanstva v Uhorsku (po roku 1000) boli centrálné schémy často používané pri zakladaní kostolov. Už v súvislosti s najstaršími známymi centrálnymi kostolmi na našom území sa uvažuje o niekoľkých hlavných teritoriálnych prúdoch prenosu centrálnych architektonických vzorov. Na jednej strane možno uvažovať o vplyvoch prichádzajúcich z balkánsko-byzantského prostredia, adriatickej oblasti a „ríšskeho“ prostredia na území dnešného Nemecka s centrom v oblasti Saska.¹⁴ Najstaršie predrománske a románske kostoly na Slovensku sa často nachádzajú na exponovaných miestach, a to buď na ostrohoch alebo temenách kopcov (napr. na lokalitách: Chrasť nad Hornádom, Skalica, Dražovce, Nitrianska Blatnica, Kostoľany pod Trábečom, Vinné a pod.), ktoré predstavovali pôvodne strediská pohanského kultu.¹⁵

V súvislosti s lokalitou Chrasť nad Hornádom a tamojším Kostolom Najsvätejšej Trojice môžeme uvažovať o vývoji zo staršieho pohanského kultového miesta, ktoré nahradil pôvodne ranostredoveký kostol na tetrakonchálnom (kvadrilobnom) pôdoryse. Prítomnosť vodného živlu tu dodnes zastupuje tzv. „Tekovský jarek“, ktorý pramení pod svahom Dubie nachádzajúcim sa nad kostolom.

¹³ KAFKA, Dárek z pouti, s. 62.

¹⁴ VANČO, Martin. Stredoveké rotundy na Slovensku (9.–13. storočie). Bratislava, 2000, s. 22. Faktografickú bázu publikácie je potrebné konfrontovať s najnovšími zisteniami a opomenutými faktami.

¹⁵ SLIVKA, Michal. Výsledky výskumu kostola v Chrašti nad Hornádom, okr. Sp. Nová Ves. In *Archaeologia historica*, 1982, roč. 7, č. 1, s. 404.

Slivka v tejto súvislosti uvažuje aj o akomsi pohansko-kresťanskom dualizme, k akému pravdepodobne došlo sykrézou pohanských a kresťanských praktík aj v Marianke.¹⁶ Ako obdobný príklad možno spomenúť malé pútnické miesto so zázračným prameňom Svätá Chrasť pri Šintave, neďaleko obce Vinohrady nad Váhom. Niektoré miesta priamo odkazujú na prítomnosť liečivej vody ako je to napríklad na pomerne neznámych lokalitách Svätá studnička pri obci Pozba alebo pútnom areáli zvanom Studnička pri obci Nová Ves nad Žitavou. I keď ide o pútné miesta, ktorých počiatky podľa tradície siahajú až do stredoveku, ich súčasná architektonická podoba vznikla v 19. storočí. V Pozbe bola kaplnka vybudovaná z nazhromaždených milodarov až po roku 1926 a nemá ani tradičný centrálny pôdorys.

Ako bolo uvedené vyššie, centrálny sakrálny priestor má v kresťanskej architektúre hlboké korene a široké zastúpenie aj na území Slovenska. Široké spektrum kaplniek je možné stanoviť na základe veľkého množstva parametrov vychádzajúcich predovšetkým z umiestnenia a architektonickej formy.¹⁷ Medzi kaplnkami vybudovanými priamo nad prameňom je monumentálna Kaplnka Svätej studne v Marianke zo záveru 17. storočia naozaj ojedinelá. Stavby podobného zamerania nachádzame aj na iných mariánskych pútnych miestach na Slovensku, avšak ide o podstatne menšie a mladšie stavby. Pri prestavbe pútnej Baziliky Navštívenia Panny Márie na Mariánskej hore pri Levoči (1906 až 1914), vybudovali nad neďalekým prameňom aj drobnú kaplnku, ktorá nahradila staršiu stavbu z 18. storočia. Taktiež pri pútnickej bazilike rovnakého zasvätenia v Starých Horách je písomne doložená kaplnka pri prameni na blízkom kopci. Nachádzala sa neďaleko od miesta, kde bola počas stavovských povstaní ukrytá tamojšia milostivá socha Madony.¹⁸ Vznikla ešte v 18. storočí ale nezachovala sa.

Početné staršie studničné kaplnky rôznych foriem sa dodnes nachádzajú na pôde susedného Rakúska (napr. Adlwang, Bad Hall, Oberwang, St. Leonard bei Freistadt a pod.). Rozmery a náročnosťou výtvarnej výzdoby možno Kaplnku Svätej studne v Marianke prirovnať k obdobnej stavbe v Mariazell. Tamojšia Kaplnka Svätej vody (Heiligenbrunn-Kapelle al. Brunnkirche) sa nachádza v kopcovitom teréne severovýchodne od tamojšej pútnickej Baziliky Narodenia Panny Márie. Jasne zadefinovaná, strohá kvadratická stavba krytá valbovou strechou je mierne zapustená do okolitého stúpajúceho terénu. Vybudovaná bola pravdepodobne na mieste staršej stavby, medzi rokmi 1711 až 1715.¹⁹ Exteriérový plášť je členený farebne výraznými červenými pilastrami. Do kaplnky sa vstupuje centrálnou umiestneným portálom s trojuholníkovým frontónom. Osvetlenie je zabezpečené prostredníctvom malého okna nad vstupom a štyrmi obdĺžnikovými oknami na bočných stenách. Obdĺžnikový pozdĺžny priestor je zaklenutý a maliarsky vyzdobený biblickými výjavmi s centrálnou umiestnenou holubicou vznášajúcou sa nad vodami (symbol Ducha Svätého pri stvorení Zeme). Kaplnku

¹⁶ SLIVKA, Výsledky výskumu kostola, s. 408.

¹⁷ Blížšie MATÁKOVÁ, Barbora. Drobné sakrálné objekty v krajine Hornej Nitry (Dizertačná práca). Lednice: Mendelova Univerzita v Brně, 2011, 239 s.

¹⁸ ADAM, Anton. Panna Mária Starohorská. In Mariánske pútnické miesta na Slovensku. Ružomberok, 2007, s. 44.

¹⁹ GUGITZ, Gustav. Österreichs Gnadenstätten in Kult und Brauch, Band 4, Wien, 1956, s. 208.

zdobia aj ďalšie biblické scény, v ktorých deji hrá dôležitú úlohu voda (napr. Ježiš a Samaritánka pri studni al. Mojžiš udierajúci palicou do skaly, z ktorej vytryskne voda). Steny kaplnky sú taktiež členené pilastrami. Hlavný oltár má podobu drevenej, centrálne situovanej edikuly retábula so sochou Tróniacej Madony, ktorú flankujú iluzívne niky, pred ktorými sú na konzolách adjustované plnoplastické drevené sochy Sv. Joachima a Sv. Anny. Po stranách murovanej oltárnej menzy sú umiestnené mramorové nádrže na nohe, do ktorých vyteká voda z dvojice kanvíc pridržaných vznášajúcimi sa anjelmi. Tieto nádrže slúžili a dodnes slúžia na naberanie tzv. svätej vody, ktorá je do spomínaných kanvíc privádzaná potrubím. Na zabezpečenie stáleho prístupu k vode (v prípade, že je kaplnka zatvorená) je na bočnej fasáde vytvorený ďalší vývod, ktorým voda odteká do veľkej kamennej nádrže. V interiéri kaplnky boli v minulosti spodné partie stien mozaikovito pokryté d'akovnými tabuľkami a votívnymi obrázkami, ktoré tam zanechávali početní pútnici. V 20. storočí boli odstránené. Dr. Jantsch sa v súvislosti so studničnou kaplnkou v Mariazelli domnieval, že voda bola pôvodne vedená priamo do interiéru a odklonená do potrubia bola až pri výstavbe súčasnej stavby.²⁰

Svätá voda v Mariazelli, rovnako ako v Marianke údajne pomáha (nie len) pri očných ochoreniach. V tamjšej vode bola nameraná zvýšená rádioaktivita, ktorá klesá každým ďalším prenosom a trasovaním vody v potrubí.²¹ Liečivé účinky slabšej radiácie sú už dlhšie dobre známe. V súvislosti s pretrvaním radiácie je teda vhodnejšie používať vodu na pitie a omývanie priamo na mieste. Z prelomu 18. a 19. storočia máme doklady o širokej obľube vôd z podobných svätých prameňov. Prejavila sa napríklad aj v tom, že niektorí ľudia verili v jej blahodarné účinky pri príprave pokrmov. Akékoľvek cesto vymiesené s použitím svätej vody bolo lepšie a vo výsledku ho bolo zázračne viac.²²

Prameň zázračnej vody v legendách o počiatkoch Marianky

Tradované legendy o vzniku pútnického miesta v Marianke²³ siahajú až do obdobia, kedy sa kresťanstvo v Uhorsku ešte len udomáčňovalo. Miesto, kde sa podľa legend udiali kľúčové udalosti zakladajúce pútnu tradíciu Marianky, predstavuje práve bezprostredné okolie Kaplnky Svätej studne. Legendy podnecovali fantáziu, prispeli k popularizácii pútnického miesta a z vedeckého hľadiska majú

²⁰ HIRSCH, Siegfried – RUZICKA, Wolf. Heilige Quellen in Österreich, 2020 [Online]. b. m., Dostupné na internete: <https://austriaforum.org/af/Kunst_und_Kultur/Bücher/Heilige_Quellen/Steiermark/Mariazell_Heiliger_Brunnen>.

²¹ HIRSCH – RUZICKA, Heilige Quellen [Online].

²² KAFKA, Dárek z pouti, s. 62.

²³ Objavuje sa aj latinské pomenovanie Vallis Mariana, maďarské Mária Thall a nemecké Mariae Thall. V roku zrušenia pavlínskeho rádu (1786) sa používalo najmä označenie Marienthall. Od roku 1808 aj verzia Maříánka, Maryánka a medzi rokmi 1863 – 1913 dlho zaužívané a v maďarskej literatúre doteraz používané označenie Márivölgy. Po vzniku Československa bolo zaužívané slovanské pomenovanie Marianske Údolie prípadne navrátenie sa k staršiemu názvu Mariatal. Od roku 1927 do roku 1979 označenie Marianka, potom do roku 1993 po fonetickej úprave Maříánka a po vzniku samostatnej Slovenskej republiky sa názov ustálil v podobe Marianka. MAJTÁN, Milan. Názvy obcí Slovenskej republiky (vývin v rokoch 1773–1997). Bratislava, 1998, s. 183.

dodnes, napriek svojej nepodloženosti, historickú, literárnu i národopisnú hodnotu.²⁴

Ústrednú úlohu v tradovaných legendách Marianky zohráva soška tunajšej Madony, ktorú vraj vytvoril anonymný pustovník ako objekt svojej privátnej adorácie. V nepokojných dobách raného stredoveku sa údajne stratila, zázračným spôsobom uchovala a po znovuoobjavení sa stala predmetom uctievania, ktoré stále trvá. Tieto udalosti popisuje niekoľko variant jedného príbehu, v ktorom zohráva dôležitú úlohu aj miestny prameň.

Najstaršie písomné zachytenie legiend pochádza až zo 17. storočia, čo pravdepodobne súvisí s protireformačným snažením, ktoré všemožne zdôvodňovalo a propagovalo reformátormi zaznávanú mariánsku zbožnosť.²⁵ Za najstaršie a najznámejšie opisy dávnych udalostí sú pokladané legendy od Ferdinanda Grieskierchera a Ladislava Kummera.²⁶ V mnohom sú si podobné a môžeme ich teda pokladať za varianty jedného tradovaného príbehu. Oba spisy pochádzajú až z obdobia baroka a podávajú informácie, ktoré sú ďalej nekriticky prebraté do neskorších diel. Populárnym v celoeurópskom meradle bol spis *Atlas Marianus* od bavorského jezuitu Viliama Gumppenberga, ktorý opísal aj okolnosti objavenia sošky v Marianke a následné zázraky.²⁷ Na Gumppenberga a Grieskierchera nadviazal palatín Pavol Esterházy, ktorý v roku 1690 vydal v Trnave a neskôr vo Viedni obsiahly spis o mariánskych pútnych miestach.²⁸ Popisy legendárnych zázračných udalostí sa širšie či skratkovito samozrejme objavujú aj v novších publikáciách.²⁹

Udalosti súvisiace s počiatkami kresťanských kultových praktík v Marianke možno rekonštruovať zhruba nasledovne. V období po smrti sv. Štefana Kráľa

²⁴ MRÁZOVÁ, Magdaléna. Mariánska téma v zbierkovom fonde ľudového výtvarného umenia Historického múzea SNM – drevené sochy radostného okruhu. In Zborník Slovenského národného múzea - História 35, 1995, roč. 89, s. 123.

²⁵ NOVÁKOVÁ-BALOŠÁKOVÁ, Nadja. Reflexia mariánskeho kultu vo figurálnej plastike zo zbierky ľudového umenia Slovenského národného múzea v Martine: ikonografický typ Madona s dieťaťom. In Zborník Slovenského národného múzea v Martine, 2017, roč. 89, Etnografia 58, s. 9.

²⁶ GRIESKIERCHER, Ferdinandus. Ignatius. Magnae Ungariae Dominae, unci dei Matris Admirabilis Mirabilia, quae in statua sua sacra, super Posonium in Thal. Viennae, 1661; KUMMER, Ladislaus. Puteus aquarum viventium. Nagyszombat, 1742.

²⁷ Bližšie GUMPPENBERG, Wilhelm. Atlas Marianus. Ingolstatt, 1672. Spis Atlas Marianus predstavuje jedinečný súhrn dobového poznania 117 mariánskych obrazov a sôch nie len v Európe, ale v celom známom kresťanskom svete. Z Uhorska je uvedených 11 lokalít. Knieža Esterházy vo veľkej miere z Gumppenberga vychádzal, prepracoval však text a pridal ďalšie ilustrácie Matthiasa Greischera, popredného grafika pochádzajúceho z Frankfurtu nad Mohanom, činného na kniežacom dvore v Eisenstade KNAPP, Éva. – TÜSKÉS, Gábor – GALAVICS, Géza. Esterházy Pál Az egész világon levő csudálatos Boldogságos Szűz Képeinek Rövideden föltett eredeti Nagyszombat. Budapest, 1994, s. 39.

²⁸ Bližšie ESTERHÁZY, Pál. Mennyei Korona az az Az egész Világon lévő Csudálatos Boldogságos Szűz Kepeinek rövideden föl tett Eredeti. Wien, 1696.

²⁹ ČÍK, Stanislav. Xaver. Dejiny Mariátu. Marianka, 1942; HOLÍK, Jozef. Dejiny pútnického miesta mariánskeho údolia. Bratislava, 1927; KORANDOVÁ, Marie. Milosťou zdobená. Trnava, 2009; VADRNA, Marek. Marianka. V zemi zvanej Tál, pútnické miesto Marianka. Sabinov, 2019; DZURŇÁKOVÁ, Zuzana. Marianka. In PIATROVÁ, Alena ed. Pútnické miesta Slovenska. Trnava, 2010, s. 81-85.

(†1038) nastali v krajine nepokojné časy, kedy sa pospolitý ľud navracal k pohanským kultom. Opätovne dochádzalo k zavádzaniu pohanských zvyklostí a ešte stále len etablujúce sa kresťanské komunity boli prenasledované, resp. ústredná moc im neposkytovala nijakú ochranu. Kňazi a rehoľníci utekali do hôr, kde zakladali pustovnícke komunity. Pustovníci sa postupne začali sústrediť bližšie pri sebe a vnikli tak prirodzené miesta kultu. Vtedajší eremitizmus bol však skôr stavom ducha než štýlom života.³⁰ Aj v lesoch Malých Karpát pri Bratislave sa vraj sformovala malá komunita eremitov a jeden z nich si vyhotovil ako objekt súkromnej zbožnosti sošku Panny Márie s dieťaťom – Madonu.³¹ Údajne sa tak stalo okolo roku 1040. V okamihu bezprostredného ohrozenia sošku ukryl do búbľavého stromu, kde údajne zostala ukrytá až kým strom po rokoch nezotlel a spadol do miestneho prameňa. Soška sa zaborila do naplavenín, v ktorých ostala ukrytá. Znovuobjavenie prebehlo za zázračných okolností niekedy v priebehu 13. storočia za nasledovných okolností:

V podaní pavlínskeho mnícha Ferdinanda Grieskirchera sa akémusi zbojníkovi, povestnému vraždami a lúpežami narodili hendikepované dvojčiky, z čoho boli obaja rodičia veľmi zarmútení.³² Išlo vraj o boží trest za hriechne skutky ich otca a tak zbojník vykonal pokánie a zaviazal sa napraviť svoj spôsob života. Nasledujúcej noci sa mu v sne zjavila Panna Mária a povedala mu, aby dvojčatá umyl v lesnom prameni. Práve pri umývaní svojich detí, v piesku na dne prameňa našiel onu zázračnú sošku Madony, ktorú mal následne umiestniť do vlastnoručne vystavanej kaplnky pri prameni. Tieto udalosti sa mali udiať približne jedno storočie pred historicky doloženým príchodom kráľa Ľudovíta I. Veľkého z Anjou do Marianky v tretej tretine 14. storočia.

O takmer storočie mladšie zachytenie legendy z pera pavlínskeho kňaza Ladislava Kummera popisuje udalosti mierne odlišne. V jeho podaní bezbožný zbojník čoskoro zomrel a deti podľa pokynu v sne v prameni umyla ich matka. Následne sa vraj zvesť o zázračnom uzdravení detí rozšírila po okolí a k prameňu začali prúdiť zástupy slepých, chromých a inak chorých ľudí, hľadajúcich uzdravenie. Údajne sa tak stalo za vlády Ondreja II., teda začiatkom 13. storočia. Objavenie sošky Madony z Marianky vraj prebehlo až následne, keď ju mal nájsť jeden z pustovníkov po vrúcnej modlitbe, ťahaný nezvyčajnou predtuchou k neďalekému prameňu.³³ Z neho mala vystupovať jasná žiara a pri bližšom pohľade odhalil jej zdroj – malú sošku Madony. Nálezca sa vraj rozpamätal na tradíciu, podľa ktorej pred mnohými rokmi neznámy pustovník niekde na tomto mieste ukryl v nebezpečenstve akúsi sošku Panny Márie. Pustovník nájdenú sošku umiestnil na stĺp pri prameni, kde údajne stála na drevenom stĺpe až do príchodu kráľa Ľudovíta I. Veľkého v tretej tretine 14. storočia.

³⁰ SLIVKA, Michal. Pohľady do stredovekých dejín Slovenska. Martin, 2013, s. 65.

³¹ Pojem „Madona“ predstavuje obrazové alebo sochárske zobrazenie matky s dieťaťom v náručí, spravidla Panny Márie ako matky malého Ježiša Krista. Pomenovanie vychádza z talianskeho „mia donna“ či latinského „mea domina“ vo význame - moja pani. ROYT, Jan. Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století. Praha, 1999, s. 128.

³² Uvádza vyslovene slovo „monštrá“, v neskoršom prerozprávani legendy Ladislavom Kummerom sa objavuje označenie „dvojnásobná potvora“. KUMMER, Puteus aquarum, s. 11.

³³ ČÍK, Dejiny Mariatálu, s. 27.

Podľa ďalšej verzie, ktorú uvádza veľký mariánsky ctiteľ, palatín Pavol Esterházy, sošku v prameni neobjavil pustovník, ale slepý žobrák, ktorý počul pri modlitbe z neba hlas, že neďaleko sa nachádza prameň a v ňom zázračná soška. Voda z toho prameňa mu mala po umytí očí vrátiť zrak. Následne vykonal čo mu bolo zjavené a sošku nechal adjustovať na drevený stĺp vedľa prameňa, kam sa často vracal. Osobnosť palatína Pavla Esterházyho stála aj pri založení Kaplnky Svätej studne na mieste týchto udalostí.

Grieskircherova legenda je najstarším písomným zaznamenaním udalostí, o ktorých ako uviedol, čerpal informácie zo starších písomných prameňov. Kummerova legenda je rozvinutejším a detailnejším popisom totožných udalostí, čím sa stáva pre barok príznačne pôsobivejšou a citovo angažovanejšou. Všetky legendy sa ale zhodujú (i keď bez písomných dokladov) v tom, že soška bola objavená v prameni a následne bola exponovaná v nejakej forme kaplnky, prístrešku či stĺpa v jeho bezprostrednej blízkosti. Tieto udalosti sa mali odohrať ešte pred založením kláštora pavlínov. Soška ostala pri prameni až do doby, kým do Marianky prišiel osobne vtedajší kráľ. Vstupom osobnosti uhorského kráľa z dynastie Anjouovcov do dejín pútného miesta sa presúvame z polohy legend k historicky doloženým skutočnostiam.

Ľudovít I. Veľký sa údajne v Marianke zastavil v roku 1369 na ceste z rakúskeho Mariazellu, kam vykonal ťakovnú púť za pomoc pri bojoch proti Turkom v roku 1365.³⁴ Panovník sa rozhodol v Marianke založiť kláštor pavlínov, ktorí boli jediným mníšskym rádom, ktorý vznikol priamo na území Uhorska. Základný kameň kláštorného kostola v Marianke vraj panovník položil osobne na Turíce roku 1377.³⁵ V roku 1380, keď bol kostol dostavaný, prišiel opätovne do Marianky a vlastnoručne preniesol milostivú sošku z dreveného stĺpa pri prameni, na ktorom bola dovtedy umiestnená, na hlavný oltár v novopostavenom kostole zasvätenom Narodeniu Panny Márie.³⁶ Osobná účasť panovníka na týchto úkonoch však nie je listinne potvrdená. Každopádne pustovnícky rád pavlínov sa v Marianke úspešne etabloval a výrazne spoluurčoval podobu tohto najstaršieho mariánskeho pútného miesta v Uhorsku ďalšie štyri storočia.³⁷ Mariánska

³⁴ KASTNER, Richard H. *Magna Mater Austriae – Mariazell und die Habsburger*. Wien, 2012, s. 54.

³⁵ VÁLINÉ-POGÁNY, Jolán. *Az örökség hagyományozása Könyöki József műemlékfelmerési 1869–1890*. Budapest, 2000, s. 152.

³⁶ ČÍK, Dejiny Mariátu, s. 43.

³⁷ Rád Svätého Pavla Prvého Pustovníka (lat. *Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae*) založil v polovici 13. storočia ostrihomský kanonik Eusébius (†1270). Okolo roku 1250 Eusébius inicioval koexistenciu jednotlivých pustovníkov usídlených v priestore Pilišských a Patačských hôr a založil mníšsky rád, kombinujúci sčasti spôsob zasväteného života žobravých reholí s aplikovaním prvkov eremitizmu. Rádovým patrónom sa stal sv. Pavol Tébsky – prvý pustovník, pokladaný za prvého eremitu v dejinách kresťanstva. Od jeho mena je odvodený skrátený názov rehole – pavlíni. Celé 14. storočie bolo obdobím najväčšieho rozmachu, kedy vznikli početné konventy nie len v rámci Uhorska. Kláštory bývali situované spravidla mimo miest a obcí, i keď nie na príliš odľahlých lokalitách. Z pomerne veľkého počtu lokalít kde pavlíni začali v stredovekom Uhorsku pôsobiť ich dodnes pretrvalo len niekoľko. Kláštory a kostoly prešli výraznými prejavmi alebo zanikli a sú známe len ako ruiny či archeologické lokality. Bližšie GYÖNGYÖSI, Gregorius. *Vitae fratrum eremitarum ordinis sancti Pauli primi eremite*. (Hervay L. Franciscus, ed.), Budapest, 1988, s. 227-230; VÁLINÉ-POGÁNY, *Az örökség hagyományozása*, s. 152.

pútna tradícia v Marianke teda jednoznačne začala už v hlbokom stredoveku presne na mieste, kde dnes stojí Kaplnka Svätej studne.

Okolnosti založenia Kaplnky Svätej studne a jej donátori

Pavlínsky rád sa plne zžil s miestnym mariánskym kultom a prijal ho za svoj. Po nástupe habsburskej dynastie na uhorský trón čiastočne odoznel protekcionizmus, ktorý voči pavlínom, ako jedinému pôvodom uhorskému rádu, prechovávali uhorskí králi. Nepokojné 16. a hlavne 17. storočie v nijakom ohľade nežičilo rehoľnému životu a šíriaca sa reformácia so sebou, okrem iného, priniesla aj nechť k mníštvu a kultu Panny Márie. Zvesti o bohatstve, ktoré v Marianke nazhromaždili pútnici vo forme votívnych darov, lákali do Marianky nie len soldatesku nepriateľských Osmanov a protestantov ale aj katolíkov. V nebezpečných časoch sa mníši snažili ochrániť aspoň to najcennejšie, čím pre nich bola milostivá soška Madony. Ak boli včas informovaní o postupe nepriateľa, odnášali ju s najcennejšími predmetmi do chránenejšieho stupavského kaštieľa, alebo do kaplnky na neďalekom hrade Pajštún.³⁸ V závere 17. storočia vznikli v Marianke dve nové sakrálne stavby, ktoré bez väčších zmien existujú dodnes. V roku 1691 bola založená Kaplnka sv. Anny, situovaná južne od presbytéria kostola a v roku 1696 začala výstavba rozložitej Kaplnky Svätej studne, vybudovanej priamo nad tunajším zázračným prameňom (obr. 1).

Okolnosti vzniku Kaplnky Svätej studne a vročenie tejto udalosti sú dobre známe z historických listín sumarizovaných v edícii archívnych prameňov *Documenta Artis Paulinorum*.³⁹ V časti venovanej Marianke sú uvedené aj prepisy kláštorného denníka *Diarium venerabilis Conventus talensis*. K založeniu Kaplnky Svätej studne (Capella S. Fontis) je pri roku 1696 uvedený nasledovný latinský zápis: „*Fundamentum ponitur capellae S. Fontis, ubi statua condam reperta fuit, 2. Apr. Advenerunt huc occasione hujus princeps palatinus Paulus Eszterházy circa festum S. Josephi, R. D. Paulus Széchenyi episcopus Wespriminiensis, monasterii nostri Bondorff condam prior, item magnificus D. baro Johannes Maholány, qui post prandium R. P. Ladislao Nádasdy, loci vicario datum 1000 Fl.*“⁴⁰ Text pravdepodobne obsahuje aj chyby, ktoré vznikli pri prepise. Základné informácie však možno voľne preložiť zhruba nasledovne: „*Základy Kaplnky Svätej studne, kde bola objavená socha [Panny Márie] boli položené 2. apríla [1696] okolo sviatku Sv. Jozefa. Prítomní boli knieža, palatín Pavol Eszterházy, vesprímsky biskup a bývalý prior [pavlínskeho] kláštora v Bondorfe [dnes Sopronbátfalva] Pavol Széchenyi, prior nášho kláštora [v Marianke] a vznešený barón Ján Maholány. [Založenie kaplnky] prebehlo po obede u miestneho vikára Ladislava Nádasdyho, [ktorý] venoval 1000 florénov*“.

Vznik stavby inicioval spomínaný generálny vikár Ladislav Nádasdy a práce následne financoval barón Ján Maholányi, uhorský kancelár a dvorný radca cisára Leopolda I., od ktorého získal aj šľachtický predikát.⁴¹ Ján Maholányi

³⁸ RUSINA, Ivan. Pútne miesto Mariánka (Mariatál). In Pamiatky a múzeá, 1992, č. 5-6, s. 55.

³⁹ GYÉRESSY, Béla (ed.). Marianka. In Documenta Artis Paulinorum 1. Füzet, A Magyar rendtartomány monostorai A-M. Budapest, 1975, s. 278-364.

⁴⁰ GYÉRESSY, Marianka, s. 283.

⁴¹ SERFÖZÖ, Szabolcs. Die Deckenmalerei der Pauliner Wallfahrtskirche und der Heiligen Brunnkapelle in Mariatal. In ARS, 2010, roč. 43, č. 2, s. 157.

(Machulinský), popredná bratislavská osobnosť, sa narodil v roku 1635 a zomrel v závere storočia, v roku 1699. Za svoj spoločenský vzostup vďačil spriaznenosti s arcibiskupom Jurajom Szelepcsényim-Pohroncom.⁴² Ján bol totiž synom arcibiskupovej sestry Agáty, ktorá ho ako malého chlapca poslala na arcibiskupský dvor za lepšou výchovou. Arcibiskup sa ho ujal a neskôr z neho urobil kancelára, ktorým bol až do arcibiskupovej smrti v roku 1685. Po odhalení Wesselényiho spriahania v roku 1666 a uzavretí prímeria s Osmanskou ríšou nastalo v Uhorsku krátke obdobie relatívneho pokoja, ktorý vládnuca dynastia chcela využiť nie len na reorganizáciu svojich vojenských síl, ale aj na pokročenie v protireformačnom ťažení. V duchu zámerov viedenského dvora, prejavoval Maholányi svoje katolícke presvedčenie podobne ako jeho strýko.

Posilnenie postavenia katolíckej cirkvi sa realizovalo predovšetkým prostredníctvom podpory existujúcich a zakladaním nových rehoľných komunít. Netreba zabúdať, že v závere 17. storočia ešte stále väčšinu obyvateľov Bratislavy tvorili protestanti. Arcibiskup Szelepcsényi v roku 1672 pozval z Viedne do Bratislavy hospitálnu rehoľu svätého Jána z Boha – tzv. Milosrdných bratov.⁴³ Mníši sa v Bratislave usadili v bývalom Csákyovskom paláci, kde si zriadili kláštor a malú nemocnicu. Kláštornú budovu v roku 1683 úplne zničil požiar, ktorý vypukol v dôsledku ostreľovania Bratislavy vojskami Imricha Tököliho, spojenca Kara Mustafu, ktorý v tom čase obliehal Viedeň.⁴⁴ Nový kláštor s kostolom pre Milosrdných bratov v Bratislave opätovne vznikol so štedrou podporou arcibiskupa a jeho synovca, ktorý si v ňom zriadil rodinnú hrobku. K budove kláštora bol po jeho smrti pripojený aj vedľajší maholányiovský dom, ktorý im odkázal vo svojom závete.⁴⁵

Plienie sa nevyhlo ani Marianke. Tököliove vojská operujúce v okolí Bratislavy vydrancovali pútnické miesto a poškodili tamojšie stavby. Po víťaznom ukončení obliehania Viedne, zavítal do Marianky aj cisár Leopold I. a finančne podporil obnovu poškodeného areálu.⁴⁶ So štedrou podporou Jána Maholányiho, sa v roku 1696 začalo so stavbou Kaplnky Svätej studne. Je pozoruhodné, že kláštor Milosrdných bratov s príľahlou nemocnicou v Bratislave existuje napriek všetkým dejinným zvratom aj dnes a kaplnka nad prameňom v Marianke taktiež pretrvala bez zásadných prestavieb, ktoré by zmenili jej podobu. I keď sa Ján Maholányi nedožil jej dokončenia a vysvätenia, takmer určite by Kaplnku Svätej studne spoznal. Dobré známa by mu bola predovšetkým zachovaná maliarska výzdoba, ktorú priblížim nižšie.

⁴² Maholányi = Machulinský, podľa obce Machulince pri Topoľčanoch. KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid. Bratislavský konvent a nemocnica milosrdných bratov v ranom novoveku. In *Viera a život*, 2016, roč. 26, č. 6, s. 70.

⁴³ KUŠNIRÁKOVÁ, Bratislavský konvent, s. 67.

⁴⁴ KUŠNIRÁKOVÁ, Bratislavský konvent, s. 70; LABSANSZKÝ, Ján. Konvent navštívenia Panny Márie rehole Milosrdných bratov v Bratislave. In *Služba milosrdenstva*. Skalica, 1948, s. 5.

⁴⁵ KUŠNIRÁKOVÁ, Bratislavský konvent, s. 70.

⁴⁶ SERFÖZÖ, Szabolcs. Pilgrimages of Emperor Leopold I. in Central Europe, 2017 [Online]. b. m. Dostupné na internete: <<https://hrcak.srce.hr/file/286085>>.

Architektúra a opravy Kaplnky Svätej studne

Kaplnka Svätej studne v Marianke sa nachádza na východnom okraji pútného areálu, ktorý sa rozprestiera v lesnom údolí na brehoch miestneho potôčika. Zo západnej strany areál vymedzuje pútna Bazilika Narodenia Panny Márie. Z východnej strany urbanistickú kompozíciu uzatvára predemtná kaplnka vybudovaná nad miestnym liečivým prameňom. Prístup k vchodu vedie cez novodobý most ponad zmienený potok, ktorý smerom na západ prechádza celým údolím.

Kaplnku Svätej studne vybudovali priamo nad miestom, kde voda vyvierala na povrch v tesnej blízkosti potoka, ktorý aj dnes prechádza popri jej severnom okraji. Archeologický výskum nepreukázal staršie stavebné štruktúry, ale výraznú vrstvu navážky terénu, ktorou bola prispôbená konfigurácia terénu pre založenie súčasnej stavby.⁴⁷ Z južnej strany je stúpajúci svah podopretý nízkym oporným múrom. O starších stavebných štruktúrach na tomto mieste nemáme žiaden dôkaz. Predpokladať možno aspoň existenciu dreveného prístrešku.

Ako už bolo uvedené, Kaplnka Svätej studne bola vybudovaná v roku 1696. Ide o pomerne veľkú centrálnu stavbu s dynamickým rozčlenením obvodových múrov i kužeľovo-pyramidálnej strechy. Vybudovaná je na pôdoryse kvadrilobu, ktorého základ tvorí štvorec so stranou dlhou 11 m (obr. 2). Na všetkých štyroch stranách zo základnej hranolovej formy vystupujú apsidálne podkovovité útvary s vonkajším polomerom 4 m. Dynamické, konvexné múry bez ďalšieho vertikálneho rozčlenenia sú vymurované z miestnej bridlice. Horizontálne kaplnku člení cca 60 cm vysoký sokel z kamenných platní a tehlovým murivom vyprofilovaná korunná rímsa. Vstupuje sa do nej cez obdĺžnikový portál ušnicového typu s rozoklaným frontónom. Ten je oproti ploche steny vysunutý a viacnásobne profilovaný. Portál pochádza z obdobia výstavby rovnako, ako kamenná kropenička s motívom cherubína, zamurovaná v stene tesne za dverami. Dvojkridlové dvere a mreža sú novodobé, vytvorené podľa nezachovaných originálov. Nad vstupom je situované vertikálne zrkadlo s polkruhovým záklenkom, v ktorom sa nachádza maľba Madony z Marianky. Na rovných úsekoch čelnej fasády sa nachádza dvojica menších vertikálnych zrkadiel s taktiež výrazne poškodenými maľbami. Pod opadávacou vrstvou maľby je badateľná staršia vrstva figurálnych motívov: Krista Spasiteľa, Nepoškvrnenej Panny Márie (Immaculaty) a Madony z Marianky (Tálskej Madony).⁴⁸

Osvetlenie interiéru zabezpečuje 8 okenných otvorov vertikálneho tvaru s polkruhovým záklenkom, ktoré sú v dvojiciach umiestnené vysoko v konvexných partiách obvodových múrov. V dvoch oknách sú osadené vitráže z roku 1899 so zobrazením Ježiša v náručí Simeona a scénou Ukrižovania.⁴⁹ Ostatné okenné otvory sú vyplnené drevenými oknami so zaskleným rastrom. Exteriérové okenné šambrány sú opatrené troma vystupujúcimi klenákmi a po obvode je

⁴⁷ Bližšie informácie budú obsiahnuté v nálezovej správe z archeologického výskumu Svätej (Zázračnej) studne v Marianke, Mgr. Branislava Resútika z Mestského ústavu ochrany pamiatok (MÚOP) v Bratislave.

⁴⁸ Reštaurovanie malieb sa aktuálne (november 2023) venuje akad. maliar Vojtech Mýtnik.

⁴⁹ CÓNOVÁ, Ilona et al. Vitráže na Slovensku. Bratislava, 2006, s. 258.

šambrána lemovaná vystupujúcou páskou. Kaplnka je zastrešená falcovaným medeným plechom, ktorého profilácia odráža členitosť pôdorysu. Jednotlivé úseky sa zbiehajú vo vrcholovej lucerne na štvorcovom pôdoryse, ktorá vytvára malý drevený altán krytý strieškou zvonového tvaru. Lucerna je taktiež krytá medeným plechom a vo vrchole má na kovovej tyči kruhovú svätožiaru s monogramom Panny Márie.

Kaplnka vytvára centrálny sálový priestor zaklenutý nepravou klenbou, vytvorenou omietnutím drevenej konštrukcie. Pôdorys exteriéru ostáva zachovaný aj v interiéri (obr. 3). Travertínová dlažba z roku 1986 bola v nedávnej dobe (2021) odstránená a odhalila, že kamenný sokel obiehajúci celý interiér stavby siaha pod úroveň odstránenej dlažby. Niveleta podlahy bola teda pôvodne nižšie, čo bolo badateľné aj na zapustení výšky prvého schodového stupňa vedúceho k oltáru. Steny kaplnky sú prosté, biele s maliarskou dekoráciou vo vyšších partiách. Nižšie na stenách boli v minulosti pravdepodobne adjustované votívne dary a tabuľky. Niekoľko z nich sa na stenách vedľa oltára nachádza aj v súčasnosti. Plochy stien sú členené nárožnými pilastrami a rímsami. Na nárožných pilastroch sa rímsa znmnožuje a podopiera štyri pásy, ktoré členia plochu kupoly. Vo výške okien sa nachádza 8 ník so sochami. Drevené skulptúry s bielou povrchovou úpravou, ktorá farebne koreluje so sochárskou výzdobou oltára, sú vysoké cca 130 cm. Ikonograficky nesúvisia s daným miestom a preto je možné, že boli na miesto osadené sekundárne.⁵⁰ Ide o sochy Sv. Barbory, Sv. Hieronyma, Sv. Kataríny Alexandrijskej, Sv. Augustína (?), Archanjela Gabriela a Panny Márie (scéna Zvestovania) a dvoch mníšok. Táto sochárska výzdoba bola v kaplnke osadená pravdepodobne až v roku 1899. Vo vrchnej časti nárožných pilastrov sa v plastických omietkových rámoch zdobených v hornej a dolnej časti akantom nachádzajú maľby zobrazujúce scény z loretánskych litánií. Vytvorené boli technikou secco pravdepodobne v roku 1944 a upravované v roku 1956.⁵¹

Samotný prameň, nad ktorým stavba vznikla, je situovaný vo východnom výklenku, priamo za oltárom z roku 1771, ktorý na mieste staršieho oltára nechal postaviť prior pavlínov Bertalan Orlay.⁵² (obr. 4). Edikulový oltár s dvojicou stĺpov má naznačené konkávne prehnutie a v súčasnosti je na ňom umiestnený veľký oltárny obraz Narodenia Panny Márie z nedávnej doby, keďže pôvodný obraz bol v roku 1996 odcudzený.⁵³ Po stranách oltárneho obrazu sa nachádzajú drevené sochy uhorských kráľov pokryté bielou farbou so zlatými doplnkami. Z vonkajšej strany kompozíciu uzatvárajú biele dekoratívne vázy so zlatými doplnkami. Oltárny nadstavec nesie po stranách dvojicu anjelíkov, v centre sa nachádza motív nebies s lúčmi. Prístup k výrazne profilovanej oltárnej menze je zabezpečený dvoma schodiskovými stupňami s vykrojenými rohmi vo forme odstúpeného štvrtkruhu. Prvý oltár na tomto mieste financovala vdova po Jánovi

⁵⁰ ČERNÁK, Miroslav – ŠTASSEL, Ivo. Návrh na reštaurovanie oltárnej architektúry a sochárskej výzdoby Kaplnky Zázračnej studne v Marianke. Bratislava, 2006, nestránkované.

⁵¹ ČERNÁK – ŠTASSEL, Návrh na reštaurovanie, nestránkované.

⁵² KNAPP, Éva. A máriavölgyi pálos kolostor könyvtára a 18. században.I. In Magyar Könyvszemle. 108. évfolyam, 1-4. szám, (Hujder Z., ed.), Budapest, 1992, s. 197.

⁵³ VADRNA, Marianka, s. 89.

Maholányim v roku 1702.⁵⁴ Po posvätení oltára 16. mája 1702 kaplnka začala plne slúžiť svojmu účelu. Jej návšteva bola súčasťou všetkých procesií. Sprievody, ktoré do Marianky prichádzali z východu (od Rače) navštívili najprv Kaplnku Svätej studne a až následne smerovali k vzdialenejšiemu pútnemu kostolu. Kaplnka Svätej studne mala pôvodne aj dva bočné vstupy, ktoré sa dnes v interiéri prejavujú ako niky so segmentovým záklenkom. Zástupy pútnikov boli k prameňu privádzané jedným z bočných vstupov, smerovali k prameňu za oltárom a z interiéru vychádzali protiľahlým bočným vchodom. Dnes sú oba bočné vstupy zaslepené tehlovým murivom.

Jasne vybudovaná tektonika dreveného oltára s mramorovaním zakrýva priamy pohľad na studňu, ktorá sa nachádza bezprostredne za oltárom. Z rubovej strany oltára bol nad prameňom umiestnený oltárny obraz s výjavom Stretnutia Krista a Samaritánky pri studni. Z bezpečnostných dôvodov bol deponovaný v miestnom Exercičnom dome.⁵⁵ Kruhový otvor studne za oltárom má vonkajší priemer 250 cm. V roku 1934 bol otvor prameňa z hygienických dôvodov uzavretý kovovou presklenou konštrukciou, ktorá zabráňovala vhadzovaniu mincí a iných predmetov do prameňa (obr. 5). Tento zvyk praktizovali pútnici odnepamäti, v 20. storočí však prevládla snaha o zachovanie zásad hygieny. Od tridsiatych rokov 20. storočia si pútnici vodu z prameňa naberajú výlučne cez vývod mimo objekt kaplnky. Na zlepšenie prístupu bola pred kaplnkou v roku 1936 zriadená betónová nádrž, do ktorej bola voda z prameňa privedená potrubím. Práce boli realizované pod záštitou Matice Mariátskej, založenej v roku 1933.⁵⁶ Vytekajúca voda bola určená na pitie, nazhromaždená voda v nádrži sa používala na omývanie telesných údov.⁵⁷ Prebytočná voda odtekala do miestneho potoka, ktorý prechádza pútnym areálom. Zanesená nádrž bola odstránená pri generálnej rekonštrukcii priestoru v roku 2018.

Kaplnka slúžila bez výraznejších zmien a opráv takmer dve storočia, avšak začali sa na nej prejavovať vážne stavebno-technické poruchy. Opakované opravy narážali na nedostatok finančných prostriedkov a preto sa k parciálnym sanačným prácam bolo potrebné vracieť v pomerne krátkych intervaloch. Nepriaznivý stavebno-technický stav sa na objekte začal výraznejšie prejavovať v druhej polovici 19. storočia. Hlavnou príčinou stavebno-technického stavu kaplnky zasvätenej vode bola paradoxne práve voda. Tentokrát nie svätá voda v prameni pod kaplnkou, ale prostá dažďová voda, ktorá cez nekvalitne vyhotovenú strechu dlhodobo rozrúšala konštrukciu krovu. V roku 1898 a 1899, v čase agilného správcu farnosti, kňaza Evarista Czaykovského prebehli práce na obnove kaplnky, ktoré boli zásadné pre zachovanie jej fyzickej substancie. Vymenená bola krovová konštrukcia a s ňou pochopiteľne aj drevená klenba. Výskum z roku 2006 nepotvrdil hypotézu, že klenba bola pôvodne murovaná. V tom období vznikli nanovo maľby na klenbe, ktoré môžu byť kópiami starších malieb z presbytéria pútneho

⁵⁴ SERFÖZÖ, Die Deckenmalerei, s. 158.

⁵⁵ VADRNA, Marianka, s. 89.

⁵⁶ NÁDASKÁ, Katarína. Marianka, Etnologická analýza pútnického miesta. In HYROSS, Peter (ed.). Zborník Múzea mesta Bratislavy, zv. 24, Bratislava, 2012, s. 145.

⁵⁷ NÁDASKÁ, Marianka, Etnologická analýza, s. 143.

kostola.⁵⁸ Na zastrešenie boli použité drevené šindle. V lesnom prostredí s vysokou vlhkosťou, podmienenou aj tečúcim potokom šindel rýchlo degradoval a do krovu začalo zanedlho opätovne zatekať.

Vo vojnových rokoch 1942 až 1944 prebiehali v Marianke znova rozsiahle rekonštrukčné práce, podporené procirkevným zameraním tzv. Slovenského štátu. Marianku v blízkosti hlavného mesta novovzniknutej republiky opakovane navštevovali vysokí politickí predstavitelia.⁵⁹ Problémy so zatekaním žiaľ naďalej ostávali nevyriešené. Pri rekonštrukcii nahradila firma Adolfa Šindlera z Bratislavy, nevyhovujúci šindel typizovanou azbestovou krytinou, ktorá na kaplnke pretrvala až do roku 1986, kedy bola konečne strecha pokrytá falcovaným medeným plechom. Opakujúce sa problémy so zatekaním tým boli po rokoch uspokojivo odstránené.

V roku 2006 musela byť stavba staticky zabezpečená, keďže sa na nej objavili výrazné praskliny.⁶⁰ V tejto stabilizovanej podobe čaká Kaplnka Svätej studne na ďalšie práce, ktoré by jej prinavrátili historickú podobu. Vysoká hladina spodnej vody a vlhkosť lesného prostredia v nevykurovanom priestore kaplnky, aktuálne poškodzujú predovšetkým omietkové vrstvy nesúce maliarsku výzdobu interiéru. Maľby na klenbe sú lokálne narušené odpadávaním omietkových vrstiev až na úroveň rákosového podkladu.

Prístup k vode z prameňa od vzniku kaplnky dodnes

Lesné údolie v Marianke je vymedzené dvoma dominantnými stavbami, ktoré tvoria architektonické a liturgické ohniská pútneho areálu. Ide pochopiteľne o Baziliku Narodenia Panny Márie, ktorá sa nachádza na západnej strane údolia bližšie k obci, a o Kaplnku Svätej studne, ktorá sa nachádza na východnom konci údolia. Všetky ostatné drobné sakrálne objekty sú situované na oboch stranách pozdĺžnej osi údolia, vytýčenej spojnicou spomínaných sakrálnych stavieb. Údolie je definované trasovaním miestneho potoka, ktorý tečie z východu na západ. Potok je vedený v regulovanom koryte a v západnej časti je zvedený pod úroveň terénu do umelo vybudovaného kanála.

Medzi bezprostredným okolím kostola a prameňom vznikali postupne ďalšie sakrálne objekty slúžiace pri početných procesiách a exteriérových bohoslužbách. Na severnom úpätí kopca vzniklo medzi rokmi 1723 až 1729 šesť mariánskych kaplniek pripomínajúcich kľúčové epizódy zo života Panny Márie. Na úpätí južného svahu vznikla v roku 1900 tzv. Lurdská jaskyňa, ktorá je dodnes mimoriadne obľúbeným miestom pre tichú modlitbu a kontempláciu. Na kopci nad ňou bola v rokoch 1930–1936 vybudovaná modernistická krížová cesta.⁶¹ Hlavné

⁵⁸ ŠTASSEL, Ivo – FLAUGNATTI, Mário – ČERNÁK, Miroslav. Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum kaplnky Zázračnej studne vo Svätom údolí v Marianke. Bratislava, 2006, neustránkované.

⁵⁹ V septembri 1939 do Marianky zavítal aj Jozef Tiso, ktorý sa v októbri toho istého roku stal prezidentom republiky. Na tzv. Národnej púti bol hlavným celebrantom. Bližšie STANČÍK, Ks. Národná púť. In Mariatál, 1939, roč. 1, č. 4, s. 2–4.

⁶⁰ Bližšie KOHÚT, Vladimír. Statický posudok a návrh postupu sanácie nosných konštrukcií Kaplnky Svätej studne v Marianke, 18. 4. 2006, zákazka č. 06025.

⁶¹ NÁDASKÁ, Etnologická analýza, s. 143.

komunikačné trasy od kostola sú definované terénom, vedú pozdĺž údolia okolo spomínaných objektov a ústia k výveru prameňa.

Pred vstup do Kaplnky Svätej studne bola v závere 19. storočia umiestnená dvojica sôch, ktoré sa pôvodne nachádzali na hlavnom oltári pútného kostola. Sochy Sv. Pavla a Antona Pustovníkov vyhotovila dielňa J. R. Donnera okolo roku 1736. V Marianke sa dnes nachádzajú ich doplnené kópie. Výrazne poškodené originály získala v roku 1978 do zbierok Slovenská národná galéria.⁶² Umiestnenie sôch bolo zvolené tak, aby vizuálne komunikovali s maľbou Madony z Marianky, ktorá sa nachádza nad vstupom do Kaplnky Svätej studne. Zabezpečenie pohodlného prístupu k zdroju vody prechádzalo postupným vývojom a zmenami, ktoré odrážajú potreby danej doby. Každý pútnik, ktorý doputoval do Marianky smeroval k prameňu, aby sa osviežil a aspoň symbolicky umyl. Návšteva pútného miesta v Marianke by bez tohto úkonu nebola úplná. Na pútnych miestach sa oddávna predávali poháre slúžiace ako upomienkové predmety a zároveň aj špeciálne nádoby, v ktorých si pútnici odnášali vodu domov.⁶³ Tento zvyk pretrval dodnes a zohľadnila ho aj posledná rekonštrukcia miesta na nabieranie vody, ktoré je naďalej voľne prístupné.

Po vybudovaní dodnes existujúcej Kaplnky Svätej studne v posledných rokoch 17. storočia, sa k zdroju Svätej vody dalo dostať výlučne v jej interiéri. V kaplnke za oltárom si pútnici naberali vodu počas celého 18. a 19. storočia, až kým sa tento spôsob nestal neprijateľným z hľadiska zachovania hygienických štandardov. Prístup návštevníkov k vode bol v roku 1936 prispôbený vybudovaním zahĺbenej betónovej nádrže v juhozápadnom predpolí kaplnky. V periodiku Spolku Svätého Vojtecha nachádzame optimisticky ladený článok, ktorý popisuje rozvoj, ktorý pútné miesto zažívalo vďaka starostlivosti Kongregácie bratov tešiteľov z Getseman:⁶⁴ „... však s dôverou v pomoc Božiu a prispením mnohých dobrodincov podarilo sa im [tešiteľom] zveľadiť pútnické miesto tak, že je chľúbou nie len západného Slovenska, ale celej našej milej vlasti.“⁶⁵ Optimizmus, ktorý prevládal v roku 1942 nahradilo o niekoľko rokov nepríjemné vytriezvenie. Tešitelia museli v roku 1950 svoje pôsobenie v Marianke ukončiť a akýkoľvek ďalší rozvoj pútnického miesta bol počas nasledujúcich totalitných desaťročí znemožnený. V roku 1991 sa tešitelia do Marianky vrátili a začali s postupnou obnovou kostola a ostatných objektov. Prístup k vode z prameňa pretrval v zásade v nezmenenej podobe od roku 1936 až do nedávnej doby, kedy sa po dlhej dobe podarilo zhromaždiť

⁶² RUSINA, Pútné miesto, s. 56.

⁶³ KAFKA, Dárek z pouti, s. 62.

⁶⁴ Kongregácia bratov tešiteľov z Getseman (lat. Congregatio Fratrum Consolatorum de Gethsemani) bola založená v roku 1922 pátrom Jánom Jozefom Litomiským (†1956). V období pred 2. svetovou vojnou sa pôsobenie kongregácie rozšírilo v stredoeurópskom priestore a od roku 1927 bola tešiteľom zverená správa pútnického miesta v Marianke. V kláštorňoch komunitách dbajú predovšetkým na každodennú poklonu Najsvätejšej sviatosti oltárnej, ale podobne ako pavlíni sú aj silnými mariánskymi ctiteľmi. V roku 1950 museli tešitelia z Marianky odísť a ich pôsobenie sa tu obnovilo až v roku 1991. V súčasnosti je v Marianke aj sídlo generálneho predstaveného kongregácie. BUBEN, Milan. Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. 4. díl. Kongregace a řeholní společnosti. Praha, 2018, s. 221.

⁶⁵ GLASSA, Jozef. Mariatál, najstaršie pútnické miesto na Slovensku. In Pútnik svätovojtešský, 1942, roč. 70, s. 64.

dostatok finančných prostriedkov na celkovú rekultiváciu zanedbaného predpo-
lia Kaplnky Svätej studne (2018).

Oválny tvar úpravy priestoru určeného pre naberanie vody je zadaný drevenými lavičkami bez operadiel a čelnou stenou, v ktorej sú situované tri vý-
vody. Nad nimi je v sivom kameni vygravírovaná štylizovaná lineárna podoba
sošky Madony z Marianky. Na oboch stranách sa nachádzajú schodiská, ktoré
popri stene obloženej miestnou bridlicou vedú na úroveň okolitého terénu.⁶⁶
Citlivý prístup narábajúci s lokálnymi surovinami (bridlica, drevo, kameň) nepo-
tláča objekt kaplnky, ktorá naďalej čnie nad okolitým terénom. Redukciou bez-
prostrednej vzrastlej zelene došlo k presvetleniu okolia kaplnky, čo má taktiež
pozitívny vplyv pri riešení problémov s vlhkosťou jej murív.

Maliarska výzdoba interiéru Kaplnky Svätej studne

Všetky štyri konchy a klenba nesú maliarske zobrazenia scén súvisiacich so za-
ložením pútnického miesta alebo so založením predmetnej kaplnky. Zobrazenia
mariánskych litánií v priestore nárožných pilastrov pochádzajú až z roku 1944
a priamo nesúvisia so zvyšným, starším výzdobným programom, ktorý je pred-
metom môjho záujmu.⁶⁷

Maľby vytvorené v klenutom úseku nad obiehajúcou rímsou (v konchách) sú
rámované bohatou reliéfnou výzdobou v podobe akantových rozvilín pokrýva-
júcich celú okolitú plochu konchy. Predmetné štyri výjavy boli vytvorené tech-
nikou fresky. Na základe umelecko-historického výskumu z roku 2006 bolo ich
datovanie stanovené na rok 1899 s neskoršími úpravami temperovými farbami
v roku 1944. Datovanie malieb nepokladám za konečne uzavreté. Scény zachytá-
vajú nasledovné udalosti:

- Ukrytie sošky v búrľavom strome (nápisová páska „THESAURVS IN
ARGO ABSCONDITVS“) voľne preložené v zmysle: „Ochránená a ukrytá
v strome“
- Adjustovanie zázračnej sošky kráľom Ľudovítom I. Veľkým na oltár kos-
tola v Marianke (nápisová páska: „O CLEMENS O PIA O DVLCIS AQVA
MARIA“) voľne preložené v zmysle: „Ó, dobrotivá, ó, láskavá, ó, sladká
voda (sic!) Mária.“ Ide o časť antifóny *Salve Regina*, v ktorej sa nachádza
zmienený verš. Pôvodne sa na mieste slova AQVA (voda) nachádzalo slo-
vo VIRGO (panna). K zmene došlo pri neskoršej premaľbe.⁶⁸ (obr. 6).
- Privátna adorácia Madony z Marianky rodinou Jána Maholányiho (nápi-
sová páska: „REPARATRIX, CONSOLATRIX DESPERANTIS ANIMAE“) voľne preložené v zmysle: „Utešiteľka zúfalej duše“.

⁶⁶ Obec Marianka bola v minulosti známa nie len ako pútnické miesto, ale aj ako významná banská lokalita na ťažbu a spracovanie bridlice. Tzv. mariátske ťlovité bridlice, tmavošedej až čiernej farby sa rozpadávajú na tenké štiepateľné doštičky využívané predovšetkým ako stavebný a krycí materiál. Najväčší rozvoj zaznamenalo spracovanie miestnej bridlice v 19. storočí. Bližšie KRÁL, Jozef – LEHOTSKÝ, Roman – MADARÁS, Ján et al. Veľká kniha o mariánskej bridlici. Marianka, 2019.

⁶⁷ ŠTASSEL – FLAUGNATTI – ČERNÁK, Architektonicko-historický, nestránkované.

⁶⁸ SERFÖZÖ, Die Deckenmalerei, s. 158.

- Mariánska procesia so soškou Madony z Marianky (nápisová páska: „FONS AMORIS VENIT DE AQVARVM MACERIE“) voľne preložené v zmysle: „Zdroj lásky prišiel z vôd“.

Klenba je rozčlenená na štyri časti maľovanými pásmi, ktoré sa vo vrchole stretávajú v svorníku so zobrazením holubice symbolizujúcej Ducha Svätého. Všetky štyri pásy vychádzajúce z nárožných pilastrov sa smerom nahor zužujú a sú vyplnené symetrickou dekoratívnou maľbou uplatňujúcou predovšetkým pásy a rozviliny. Maľby sú vytvorené pravdepodobne s použitím šablón a priestorový efekt je docielený prostredníctvom valérovej maľby. Drevená klenba s omietkou nahodenou na rákosovú podložku vykazuje výrazné narušenia a lokálne dochádza k odpadávaniu celých kusov omietky. V štyroch vymedzených poliach klenby sú v dekoratívnych kazulových rámoch zachytené výjavy vytvorené secco technikou, pravdepodobne v roku 1899 (obr. 7). Maľby boli upravované, príp. nanovo vytvorené podľa ich pôvodnej podoby v roku 1944. Ide o nasledovné scény:

- Objavenie sošky Madony mníchom (nápisová páska „PVLCHRA VT LVNA ELECTA VT SOL“) voľne preložené v zmysle „Krásnejšia ako mesiac, vyvolená ako slnko“
- Umývanie muža a ženy v studni (prameni?) (nápisová páska „PROFERT LVMEN COCIS ET MEDICINAM AEGRIS“) voľne preložené v zmysle „Prináša svetlo a chorým uzdravenie“
- Založenie Kaplnky Svätej studne (nápisová páska „LOCVS HIC QUO STETERVNT PEDES NOSTRI SANCTUS EST“) voľne preložené v zmysle „Miesto, na ktorom stojíme je sväté“
- Matka omývajúca svoje deti zázračnou vodou (nápisová páska „MONSTRAT SE MONSTRIS ETIAM METREM“) voľne preložené v zmysle „Uzdravenie chorých detí, monštier“

Osem zobrazených výjavov zachytáva kľúčové udalosti, ktoré sa odohrali na mieste, kde dnes stojí predmetná stavba. Ide o jedinečný cyklus, ktorým sa výzdoba Kaplnky Svätej studne v Marianke odlišuje a stáva pevne zviazanou s daným miestom. Vizualizuje scény, ktoré naratívne približujú udalosti z tunajších legiend ako aj udalosti, ktoré je možné preukázateľne doložiť historickými záznamami (moment polohovania základov stavby).

Klenba kaplnky nie je murovaná, ale tvorí ju celodrevená konštrukcia z drevených skružových oblúkov (ramenátov), prepojená s konštrukciou krovu. Kompozície všetkých ôsmich scén, ktoré môžeme v kaplnke nájsť v súčasnosti, vychádzajú z grafických listov, ktoré vyhotovil Jozef Jäger (1721 – 1793) pre Kummerov spis vydaný v Trnave roku 1742 (obr. 8). Spis vyšiel o rok neskôr aj v maďarčine, avšak bez ilustrácií. Jäger pochádzal z Tirolska a medzi rokmi 1741 až 1746 pôsobil ako architekt a grafik v Trnave.⁶⁹ Pre Kummerov spis ilustroval kľúčové momenty miestnej legendy a udalostí spojených so založením Kaplnky Svätej studne. V roku vydania spisu (1742) išlo o udalosť, ktorá sa odohrala pred takmer päťdesiatimi rokmi (1696). Maliar sa pri vytváraní malieb dôsledne pridržiaval Jägerových grafických kompozícií, ktoré upravoval len v nevyhnutnej miere.

⁶⁹ Slovenský biografický slovník. Bratislava, 1987, 506.

Úpravy sa týkali predovšetkým malieb v konchách, ktoré sú na rozdiel od spomínaných grafík komponované vertikálne. Nápis, ozrejmujuce zobrazené udalosti sa na grafikách nachádzajú na dolnom okraji v orámovanom priestore. Totožné nápisy sú na maľbách situované do rozvzatých stúh lemujúcich vrchnú časť každej scény. Čiernobiele grafiky, ktoré pri zobrazení priestoru narábajú so šrafúrou, sú na maľbách samozrejme vyhotovené v realistických farebných valéroch. Znázorňujú scény, ktoré sa odohrávajú zväčša v exteriéri. V interiéri sa odohráva scéna adjustovania sošky Madony z Marianky na hlavný oltár v kostole Narodenia Panny Márie a scéna adorácie rodiny Jána Maholányiho v palácovom priestore s dekoratívnou drapériou. K ôsmim naratívnyim scénam grafického cyklu patrí aj grafický list znázorňujúci holubicu Ducha Svätého vznášajúceho sa nad vodami. V kaplnke sa stal vzorom pre zobrazenie holubice v naznačenom vrcholovom svorníku klenby.

Z vyššie uvedených scén sú s históriou založenia Kaplnky Svätej studne spojené dve zobrazenia. Nad hlavným oltárom je znázornené založenie Kaplnky Svätej studne, resp. kladenie jej základného kameňa (obr. 8). Na grafickej predlohe nachádzame naznačené murivo, ktoré sa dynamicky ohýba, čím korešponduje so súčasným pôdorysom kaplnky (obr. 9). Na maľbe je znázornených päť osôb, ktoré stoja okolo prameňa naznačeného okrúhlym otvorom v zemi. Trojica rehoľníkov v bielych habitoch by mali byť pavlínski mnísi z tamojšieho kláštora alebo ďalšie osobnosti, ktorých určenie nie je celkom jasné.⁷⁰ Po stranách, najbližšie k divákovi sú v trojštvrťovom pohľade zachytení hlavní donátori – vľavo palatín Pavol Esterházy a vpravo Ján Maholányi. Obaja sú odetí v uhorskom odeve s prepásaným kaftanom a šablou na ľavom boku. Cez plecia majú obaja prehodený plášť a obuté kotníkové topánky. Odev Esterházyho budí dojem väčšej zdobnosti. Plášť má modrosivú podšívku a na hlave čiapku. Ľavou rukou ukazuje miernym gestom na prameň a pravú má zarazenú v bok. Maholányiho odev je o čosi skromnejší a nenápadnejší. Hnedočervený kaftan a plášť nemajú naznačené výraznejšie plošné zdobenie. Ľavú ruku drží na rukoväti šable, pravou si k hrudi pritískajú modrú čiapku. Prostovlasý muž pôsobí staršie ako palatín Esterházy napriek tomu, že išlo o rovesníkov. V čase založenia kaplnky išlo o čerstvých šesťdesiatnikov. Barón Maholányi má v prítomnosti palatína a zároveň prvého princa z rodu Esterházy sňatú pokrývku hlavy, čo odráža jeho nižšie spoločenské postavenie.

Priamo nad studňou prameňa, na konche výklenku za hlavným oltárom, je opätovne znázornený aj Ján Maholányi. Ide o zobrazenie privátnej adorácie Madony z Marianky rodinou Jána Maholányiho (obr. 10). Scéna sa kompozične plne zhoduje s grafickou predlohou, došlo len k prispôsobeniu jej vertikality horizontálne vymedzenému oválnemu priestoru, ktorý v konche vymedzuje štuková dekorácia jemných úponkov s neobvyčajne dynamicky („strapato“) vykrajovanými listami.⁷¹ Ján Maholányi je zobrazený v podobnom odeve ako na scéne popisovanej vyššie. Kľáči spolu s manželkou a deťmi v honosnom priestore

⁷⁰ SERFÖZÖ, Die Deckenmalerei, s. 158.

⁷¹ ŠULCOVÁ, Jana. Štuková výzdoba v Trnave a na západnom Slovensku. In *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja*, Trnava, 2020, roč. 15, č. 23, s. 13.

zovretom medzi dvojicou stĺpov a ťažkou červenou drapériou so zlatým lemom. V pozadí sa cez otvor s polkruhovým záklenkom otvára priehľad do krajiny. Nad ním sa v oblaku a svätožiare nachádza Madona z Marianky v tradičnej podobe, ktorá taktiež vychádza z Jägerovej grafiky vytvorenej ako titulná ilustrácia pre Kummerov spis. Na ľavej strane kľacia mužskí členovia rodu s plášťami na pleciah a pri kolenách položenými pokrývkami hlavy. Pri čiapke otca rodiny je položená aj kniha, pravdepodobne biblia a palička s rukoväťou. Na pravej strane sú znázornené dve ženy – matka a dcéra. Na hlavách majú vysoké party a šaty odrážajú tradičný uhorský odev nobility. Maholányiho manželka, Judita Péterffi je odetá do bielej košele s voľnými rukávami, šnúrovačkovým živôtikom a sukňou s čipkovanou zásterou. Pozoruhodnosť zobrazenej scény sa prejavuje predovšetkým vo veľkom liste papiera, na ktorom je znázornená predmetná Kaplnka Svätej studne v zhodnej architektonickej forme, ako ju vidíme my dnes. Kompozícia je totožná s Jägerovou grafickou predlohou (obr. 11).

K otázke datovania maliarskej výzdoby

Dlhodobo sa predpokladalo, že maliarska výzdoba Kaplnky Svätej studne pochádza už z obdobia baroka (18. storočia) a bola poznamenaná viacerými lokálnymi premaľbami.⁷² Po realizácii architektonicko-historického a umelecko-historického výskumu na prelome rokov 2005 a 2006 sa však stratifikácia jednotlivých maliarskych vrstiev javí ako podstatne zložitejšia.⁷³

Najstaršia zachovaná správa o existencii výmaľby kaplnky pochádza od biskupa a priekopníka umenovedy v Uhorsku Arnolda Ipolyiho-Stummera. Ten v článku pre nedeľné noviny (*Vasárnapi Ujság*) v septembri 1859 uviedol, že maľby v Kaplnke Svätej studne boli čiastočne premaľované Antonom Zettlom. Pôvodný autor na maľbách nezanechal svoju signatúru, ale kvalitu jeho práce hodnotil veľmi pozitívne.⁷⁴ Môžeme predpokladať, že maľby boli už v tom čase pomerne staré, keďže si vyžiadali opravu.

V roku 1877 oslavovala Marianka jubilejných päť storočí od založenia tunajšieho kláštora pavlínov (1377). Celý pútny areál mal byť náležite upravený, avšak problémom bol nedostatok financií. Z iniciatívy miestneho administrátora a farára Jozefa Talčíka, mal byť starému, chabo udržiavanému kostolu prinavrátený jeho niekdajší „lesk“, aby dôstojne reprezentoval význam najstaršieho mariánskeho pútneho miesta v Uhorsku. Kvôli obmedzenému množstvu financií bolo nakoniec prestavané len presbytérium, odkiaľ bol odstránený aj jedinečný barokový oltár od J. R. Donnera. Odstránená bola i všetka ostatná výzdoba a inventár. Na opravu Kaplnky Svätej studne pravdepodobne neostali prostriedky, keďže sa pred koncom storočia dostala kvôli zatekaniu do povážlivo havarijného stavu.

Pozoruhodnou okolnosťou je pravdepodobný presný transfer námetov maliieb, ktoré boli odstránené z presbytéria pútnického kostola, na klenbu Kaplnky Svätej studne. Neznámy maliar mal vyhotoviť ich presné kópie po ukončení rekonštrukcie krovu v roku 1899. O tomto postupe informuje aj krátky článok

⁷² Súpis pamiatok na Slovensku II. Bratislava, 1968, s. 295.

⁷³ ŠTASSEL – FLAUGNATTI – ČERNÁK, Architektonicko-historický, nestránkované.

⁷⁴ SERFÖZÖ, Die Deckenmalerei, s. 157.

v časopise *Mariatál*, ktorý vychádzal v 40-tych rokoch 20. storočia.⁷⁵ V akom stave vtedy boli ostatné maľby v kaplnke nie je jasné. Pri tej príležitosti boli premaľované aj maľby na čelnej exteriérovej stene.⁷⁶

Výmenou krovu v roku 1899 sa problémy so zatekaním zrážkovej vody zd'aleka nevyriešili. Medzi rokmi 1942 až 1944 prebehli opakovane čiastočné rekonštrukcie strechy, krovu a lokálne boli opravované aj všetky maľby. Práce prebehli s finančnou podporou Apoštolskej administratívy v Trnave a Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave. Vykonaním prác bola poverená firma Papp a Petrikovič, umeleckí maliari kostolov-reštaurátori z Piešťan.⁷⁷ Maľby loretánskych litánií medzi kordónovou a korunnou rímsou vznikli v roku 1944 a sú evidentne na kvalitatívne nižšej úrovni. Je možné že nahradili výrazne narušené staršie maľby, ktoré sa už nedali reštaurovať. Domnievam sa, že vzhľadom na vyššiu výtvarnú kvalitu malieb na klenbe vznikli niekedy medzi rokom 1899 – 1944. Vytvoril ich nateraz neznámy maliar a Petrikovič ich v roku 1944 (a neskôr v roku 1955) iba lokálne opravoval.⁷⁸

Najväčšie nejasnosti vzbudzujú maľby v konchách apsidálnych výklenkov, ktoré sú zdobené nie len rozsiahlymi maľbami, ale aj bohatou plastickou dekoráciou akantových rozvilín, ktoré Šulcová označuje ako „jednu z krajných možností vývoju barokového akantu“, pričom vyslovuje aj predpoklad o zručných remeselníkoch-štukatéroch z tzv. Contiho okruhu.⁷⁹ Námetmi, kompozíciou a výtvarnou formou maľby v konchách v zásade korešpondujú s rámcovým výtvarným prejavom baroka. Všetky štyri námety sú vytvorené podľa grafických predlôh Jozefa Jägera z polovice 18. storočia a zdarne prispôbujú jednotlivé scény do približne oválneho poľa definovaného akantovými úponkami. Zobrazené námety plne zodpovedajú očakávanej tematike výzdoby stavby tohto určenia a nepochybne zamýšľanej reprezentácii zakladateľa stavby a zadávateľa výzdoby v jednej osobe (Jána Maholányiho).

Reštaurátorský výskum na základe sondáže stanovil, že jestvujúca maliarska a štuková dekorácia konch nepochádza z 18. storočia ale až zo samého konca 19. storočia – z obdobia po generálnej rekonštrukcii v roku 1899 (sic!). Na stenách a konchách bolo ako prvotná povrchová úprava zistené jemné červenkasté mramorovanie na svetlom podklade, realizované technikou *secco*.⁸⁰ Plastická štuková dekorácia akantových rozvilín v konchách bola od počiatku biela a ich predpokladané zlátenie sa nepotvrdilo. Prispôsobenie výzdoby barokovým formám malo podľa autorov reštaurátorského výskumu súvisieť s transferom námetov ktoré zanikli v presbytériu kostola pri prestavbe v roku 1877. Maľby v konchách boli podľa záverov výskumu realizované až okolo roku 1899.⁸¹

⁷⁵ autor neuvedený („-ák“). Opravujeme kaplnku nad pôvodným prameňom. In *Mariatál*, 1943, roč. 5, č. 3, s. 11.

⁷⁶ ŠTASSEL – FLAUGNATTI – ČERNÁK, Architektonicko-historický, nestránkované.

⁷⁷ Bližšie Archív Pamiatkového úradu Slovenskej republiky, fond Pamiatkové orgány na SR 1919-1951, krabica č. 61, Marianka (Kaplnka Svätej studne), sign. 649/10.

⁷⁸ ŠTASSEL – FLAUGNATTI – ČERNÁK, Architektonicko-historický, nestránkované.

⁷⁹ ŠULCOVÁ, Štuková výzdoba, s. 13.

⁸⁰ MÝTNIK, Vojtech – FLAUGNATTI, Mário. Marianka Kaplnka Svätej studne exteriér a interiér. Správa z reštaurátorského výskumu a návrh na reštaurovanie, Bratislava, 2006, s. 19.

⁸¹ MÝTNIK – FLAUGNATTI, Marianka Kaplnka Svätej studne, s. 19 a 21.

Vo svetle týchto zistení sa stratigrafia malieb javí ako nespochybniteľná. Rád by som však upriamil pozornosť na niekoľko skutočností. Jednak správu Ipolyiho-Stummera, ktorý v roku 1859 spomína nie príliš kvalitne vykonané opravy starších malieb v kaplnke. V roku 1899 bola pôvodná kupola pre celkový zlý stav nahradená a s ňou zanikli aj pôvodné maľby, ktoré sa na nej s vysokou pravdepodobnosťou nachádzali. Súčasné maľby na kupole vznikli najskôr v roku 1899 ako námetový transfer, podľa odstránených malieb v presbytériu pútneho kostola. V roku 1944 boli minimálne výrazne premaľované Petrikovičom, ak neboli vytvorené úplne nanovo. Maľby v konchách apsidálnych výklenkov však pri stavbe novej kupoly nemuseli nevyhnutne zaniknúť. Mohli byť len reštaurované a viac-menej premaľované. Každopádne ich výtvarná forma a námety vytvorené podľa grafik Jozefa Jägersa z polovice 18. storočia, korešpondujú s výtvarnými postupmi prevládajúcimi v období baroka.

Za dôležitý pokladám ešte jeden fakt. Zobrazenie scény adorácie rodiny Jána Maholányiho (na konche východnej apsidy) a scéna kladenia základov kaplnky (nad konchou východnej apsidy), sú situované nad sebou priamo nad prameňom Svätej studne za oltárom. Scéna rodinnej adorácie je teda dnes ukrytá za oltárom, ktorý pri čelnom pohľade nezakrýva len pohľad na studňu, ale prekrýva aj pohľadovú úroveň konchy. Privátna rodinná scéna je badateľná až v momente prístúpenia k prameňu. Pôvodný oltár z roku 1702, ktorý zaplatila ešte vdova po Jánovi Maholányim, mohol byť o niečo nižší a scéna adorácie tak bola vizuálne prezentovaná na najčestnejšom mieste – naproti vstupu nad oltárom a zároveň nad Svätým prameňom. Verejná vizuálna prezentácia rodinnej zbožnosti priamo v priestore cirkevnej stavby, zodpovedá dobovému právu donátora na výtvarné akcentovanie svojej osoby.

Ak maľby v konchách naozaj pochádzajú až zo samého záveru 19. storočia, mali by vtedajší umelci na pamäti situovanie práve tejto scény na najčestnejšie miesto? Nazdávam sa, že by skôr dali prednosť inému, všeobecnejšiemu námetu. Nevylučujem, že po rekonštrukcii kaplnky a vytvorení nového krovu koncom 19. storočia maliar siahol po kompozíciách z polovice 18. storočia, či už predtým boli alebo neboli tieto výjavy súčasťou výzdoby presbytéria tunajšieho kostola, a vytvoril naozaj presvedčivé barokové maliarske „fluidum“. Pri maľbách v konchách sa mi to však nezdá v kontexte vyššie uvedených náznakov pravdepodobné. Z môjho subjektívneho pohľadu, zachovaná štvorica scén naznačuje skôr vročenie do obdobia pred, alebo tesne po vysvätení kaplnky, v roku 1702. Myslím, že správy o transferoch námetov výtvarných diel sa týkajú výlučne scén situovaných v kupole, nie v konchách. Otázku datovania malieb v konchách Kaplnky Svätej studne v Marianke by bolo potrebné v budúcnosti detailnejšie preveriť rozsiahlejším sondážnym výskumom, prípadne chemickou analýzou pigmentov.

Záver

História pútnického miesta Marianka siaha preukázateľne do obdobia stredoveku a je prepojená priamo s prostredím kráľovského dvora a dynastiou Anjouovcov. Ak vezmeme do úvahy tradované legendy, môžeme mariánsku pútnickú tradíciu na tomto mieste posunúť až do 11. storočia. Možno dôvodne predpokla-

dať, že pri založení kláštora pavlínov v roku 1377 už v údolí pod svahmi Malých Karpát pretrvávala pútna tradícia a nachádzali sa tu staršie sakrálné stavby, ktoré sa nezachovali.⁸² Prítomnosť prameňa, ktorému sa pripisovali liečivé účinky existovala už od počiatkov, keďže milostivá soška Madony z Marianky bola údajne nájdená práve v prameni, nad ktorým neskôr vznikla súčasná Kaplnka Svätej studne.

Výnimočná stavba s centrálnym pôdorysom kvadrilobu vznikla priamo nad prameňom, ktorému boli pripisované liečivé účinky a jej účel, architektonická forma a pomenovanie stavby ostali zachované dodnes. Kaplnka bola vybudovaná v závere 17. storočia na podnet vikára Ladislava Nádasdyho a financovaná barónom Jánom Maholányim z Bratislavy. Stavebné práce začali v roku 1696 a dokončené boli až po Maholányiho smrti. Vysvätenie prebehlo po inštalácii oltára v roku 1702.

Napriek nevyhovujúcemu stavebno-technickému stavu, ktorý objekt preukázateľne sprevádzal už od konca 19. storočia, sa v interiéri dodnes zachoval jedinečný súbor naratívnych malieb, ktoré ilustrujú legendy o založení pútnického miesta a udalosti spojené so založením stavby. Medzi námetmi malieb nachádzame aj kľúčové momenty ako ukrytie sošky pustovníkom v bútlavom strome, nájdenie sošky v prameni či prenesenie sošky kráľom Ľudovítom I. Veľkým od prameňa na hlavný oltár novopostaveného pútného a kláštorného kostola. Pre históriu Kaplnky Svätej studne sú však najpozoruhodnejšie scény polozenia základného kameňa a súkromnej adorácie Madony z Marianky rodinou Jána Maholányiho. Námetový aspekt maliarskej výzdoby je jasný na základe identifikácie grafických predlôh vyhotovených Jozefom Jägerom pre spis *Puteus aquarum viventium* z roku 1742, čím je stanovený terminus post quem.

Datovanie interiérovej maliarskej výzdoby je však oveľa komplikovanejšie. Možno ju rámcovo rozdeliť prinajmenšom do troch vývojových etáp: 1. etapa – druhá polovica 18. storočia; 2. etapa – okolo roku 1899; 3. etapa – 1944. Napriek architektonickému a umelecko-historickému výskumu, myslím nie je dostatočne presvedčivo objasnené, kedy vlastne maliarska výzdoba interiéru kaplnky vznikla. Pri vysvätení kaplnky v roku 1702 by sa maliarska výzdoba dala očakávať. Predovšetkým ak uvažíme, že na čelnej strane, naproti vstupu a zároveň nad prameňom situovaným za oltárom, sa na konche nachádza scéna privátnej adorácie Maholányiho rodiny a na klenbe scéna polozenia základného kameňa za prítomnosti Jána Maholányiho a palatína Pavla Esterházyho. Maľby na klenbe však pochádzajú určite až z obdobia po roku 1899, keďže krov a drevená klenba boli v tom období kompletne vymenené. Na základe písomnej správy ďalej vieme, že maľby na klenbe vznikli ako presný námetový transfer podľa malieb, ktoré boli odstránené z presbytéria pútného kostola v roku 1877. Pri ďalšej obnove medzi rokmi 1942 až 1944 maľby na klenbe (a čiastočne zrejme aj v konchách)

⁸² Komplexné archeologické zmapovanie pútného areálu nebolo sumarizované. Zatiaľ prebehli len parciálne výskumy, ktoré boli zamerané predovšetkým na kostol a priestor príľahlého konventu. Bližšie RESUTÍK, Branislav. Kláštor pavlínov v Marianke: najnovšie výsledky a perspektívy archeologického výskumu. In KVASNICOVÁ, Magdaléna – ŠEREGY, Marek (ed.). Architektúra kláštorov a rehoľných domov na Slovensku. Bratislava, 2018, s. 413-419.

v neznámej miere upravil či premaľoval maliar-reštaurátor Petrikovič z Piešťan. K zásahom do malieb sa vrátil ešte v roku 1955 kvôli opakovaným problémom s priesakom dažďovej vody.

Najdiskutabilnejšie sa javí byť stanovenie obdobia vzniku štvorice malieb v konchách apsidálnych výklenkov. Umelecko-historický výskum stanovil, že nejde o maľby z 18. storočia, ako sa dlho predpokladalo. Bolo by možné predpokladať aj to, že vznikli pri vybudovaní nového oltára v roku 1771. Ten však svojou výškou zakrýva pohľad na scénu rodinnej adorácie v konche. Nepredpokladám teda, že by maľby vznikli v čase, keď sa jedna zo štvorice scén nemohla priamo vizuálne uplatniť. Umelecko-historický výskum stanovil, že pôvodne boli konchy zdobené červenkastým mramorovaním a súčasné maľby pochádzajú až z obdobia po roku 1899. Proti tomu hovorí správa biskupa Ipolyiho-Stummera. Maliarska výzdoba v konchách existovala určite už v päťdesiatych rokoch 19. storočia. Môžeme teda stanoviť terminus a quo. Bez zaujímavosti nie je ani Šulcovej vyhodnotenie štukovej výzdoby konch, ktorej vznik situuje taktiež do obdobia baroka. Vzhľadom na výtvarnú formu malieb, ich farebnosť, námetové prenesenie kompozícií z grafických listov na plochu steny a v neposlednom rade premyslené umiestnenie, uvažujem o ich vzniku približne medzi rokmi 1742 až 1770. Vo svetle záverov umelecko-historického výskumu ide len o hypotézu, ktorú by ešte v budúcnosti mal potvrdiť či definitívne vyvrátiť rozsiahlejší sondážny výskum na ploche všetkých štyroch maliarskych výjavov v priestore konch.

V súčasnosti (október 2023) je na kaplnke ešte dokončovaný archeologický a architektonicko-historický výskum, pričom postupne začínajú byť realizované prípravné práce obnovy pod dohľadom Krajského pamiatkového úradu Bratislava. Vďaka úsiliu miestneho správcu z Kongregácie bratov tešiteľov, bola v roku 2018 zrealizovaná aspoň vydarená bezbariérová úprava prístupu k naberaniu vody z prameňa. Nová úprava nijako nepotláča dominanciu barokovej kaplnky, ktorá si uchovala svoj *genius loci*. Svätú vodu si z Marianky odnášajú nie len miestni obyvatelia a veriaci, ale každý, kto ocení jej lahodnú chuť. Po ukončení komplexnej obnovy bude možné nie len osvieženie tela, ale aj ducha. Kaplnka Svätej studne by mala byť prístupná širokej verejnosti, ktorá snáď bude môcť po dlhom čase obdivovať aj umeleckú výzdobu jej interiéru.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Archívy:

Archív Pamiatkového úradu Slovenskej republiky, fond Pamiatkové orgány na SR 1919-1951, krabica č. 61, Marianka (Kaplnka Svätej studne), sign. 649/10.

Dobová tlač:

Periodiká

- Mariatál, 1939, roč. 1, č. 4.
- Mariatál, 1940, roč. 2, č. 1.
- Mariatál, 1943, roč. 5, č. 3.
- Mariatál, 1944, roč. 6, č. 3.

Výskumné správy:

- ČERNÁK, Miroslav – ŠTASSEL, Ivo. Návrh na reštaurovanie oltárnej architektúry a sochárskej výzdoby Kaplnky Zázračnej studne v Marianke. Bratislava, 2006.
- ŠTASSEL, Ivo – FLAUGNATTI, Mário – ČERNÁK, Miroslav. Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum kaplnky Zázračnej studne vo Svätom údolí v Marianke. Bratislava, 2006.
- KOHÚT, Vladimír. Statický posudok a návrh postupu sanácie nosných konštrukcií Kaplnky Svätej studne v Marianke, 18. 4. 2006, zákazka. č. 06025.
- MÝTNIK, Vojtech – FLAUGNATTI, Mário. Marianka Kaplnka Svätej studne exteriér a interiér. Správa z reštaurátorského výskumu a návrh na reštaurovanie, Bratislava, 2006.

Monografie a zborníky ako celok:

- BECKER, Udo. Slovník symbolů. Praha, 2002.
- BUBEN, Milan. Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. 4. díl. Kongregace a řeholní společnosti. Praha, 2018.
- CÓNOVÁ, Ilona et al. Vitráže na Slovensku. Bratislava, 2006.
- ČÍK, Stanislav. Xaver. Dejiny Mariátálu. Marianka, 1942.
- ESTERHÁZY, Pál. Mennyei Korona az az Az egész Világon lévő Csudálatos Boldogságos Szűz Kepeinek rövideden föl tett Eredeti. Wien, 1696.
- GRIESKIERCHER, Ferdinandus. Ignatius. Magnae Ungariae Dominae, unici dei Matris Admirabilis Mirabilia, quae in statua sua sacra, super Posonium in Thal. Viennae, 1661.
- GUGITZ, Gustav. Österreichs Gnadenstätten in Kult und Brauch, Band 4, Wien, 1956.
- GUMPPENBERG, Wilhelm. Atlas Marianus. Ingolstadt, 1672.
- GYÖNGYÖSI, Gregorius. Vitae fratrum eremitarum ordinis sancti Pauli primi eremitaе. (Hervay L. Franciscus, ed.), Budapest, 1988.
- HENSEL, Juraj et al. Balneografia Slovenska. Bratislava, 1951.
- HIRSCH, Siegfried – RUZICKA, Wolf. Heilige Quellen - Steiermark, Kärnten. Gallneukirchen, 2004.
- HOLÍK, Jozef. Dejiny pútnického miesta mariánskeho údolia. Bratislava, 1927.
- KAFKA, Luboš. Dárek z pouti – poutní a pouťové umění. Praha, 2009.
- KALISTA, Zdeněk. Česká barokní pouť. K religiozitě českého lidu v době barokní. Žďár nad Sázavou, 2001.
- KASTNER, Richard. H. Magna Mater Austriae – Mariazell und die Habsburger. Wien, 2012.
- KRÁL, Jozef – LEHOTSKÝ, Roman – MADARÁS, Ján et al. Veľká kniha o mariánskej bridlici. Marianka, 2019.
- KNAPP, Éva – TŰSKÉS, Gábor – GALAVICS, Géza. Esterházy Pál Az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz Kepeinek Rövideden föltett eredeti Nagyszombat. Budapest, 1994.
- KORANDOVÁ, Marie. Milosťou zdobená. Trnava, 2009.
- KUMMER, Ladislaus. Puteus aquarum viventium. Nagyszombat, 1742.
- MAJTÁN, Milan. Názvy obcí Slovenskej republiky (vývin v rokoch 1773 – 1997). Bratislava, 1998.
- MATÁKOVÁ, Barbora. Drobné sakrálné objekty v krajine Hornej Nitry (Dizertačná práca). Lednice, Mendelova Univerzita v Brně, 2011, 239 s.
- ROYT, Jan. Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století. Praha, 1999.
- RUIZOVÁ, Libuše. Očista ducha i těla – tělesná hygiena v kulturní historii. Praha, 2013.
- SLIVKA, Michal. Pohľady do stredovekých dejín Slovenska. Martin, 2013.
- VADRNA, Marek. Marianka. V zemi zvanej Tál, pútnické miesto Marianka. Sabinov, 2019.
- VÁLINÉ-POGÁNY, Jolán. Az örökség hagyományozása Könyöki József műemlékfelmérései 1869–1890. Budapest, 2000.
- VANČO, Martin. Stredoveké rotundy na Slovensku 9.–13. storočie. Bratislava, 2000.
- SÚPIS pamiatok na Slovensku II. Bratislava, 1968.
- SLOVENSKÝ biografický slovník. Bratislava, 1987.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

- ADAM, Anton. Panna Mária Starohorská. In Mariánske pútnické miesta na Slovensku. Ružomberok, 2007, s. 41-53.
- DZURNÁKOVÁ, Zuzana. Marianka. In PIATROVÁ, Alena (ed.). Pútnické miesta Slovenska. Trnava, 2010, s. 81-85.
- GLASSA, Jozef. Mariatál, najstaršie pútnické miesto na Slovensku. In Pútnik svätovojtešský, 1942, roč. 70, s. 60-64.
- GYÉRESSY, Béla (ed.). Marianka. In Documenta Artis Paulinorum 1. Füzet, A Magyar rendtartomány monostorai A-M. Budapest, 1975, s. 278-364.
- KNAPP, Éva. A máriavölgyi pálos kolostor könyvtára a 18. században.I. In Magyar Könyvszemle. 108. évfolyam, 1-4. szám, (Hujder Z., ed.), Budapest, 1992, s. 193-216.
- KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid. Bratislavský konvent a nemocnica milosrdných bratov v ranom novoveku. In Viera a život, 2016, roč. 26, č. 6, s. 67-79.
- LABSANSZKÝ, Jan. Konvent navštívenia Panny Márie rehole Milosrdných bratov v Bratislave. In Služba milosrdenstva. Skalica, 1948, s. 5-6.
- MRÁZOVÁ, Magdaléna. Mariánska téma v zbierkovom fonde ľudového výtvarného umenia Historického múzea SNM – drevené sochy radostného okruhu. In Zborník Slovenského národného múzea - História 35, 1995, roč. 89, s. 119-149.
- NÁDASKÁ, Katarína. Marianka, Etnologická analýza pútnického miesta. In HYROSS, Peter (ed.). Zborník Múzea mesta Bratislavy, zv. 24, Bratislava, 2012, s. 133-174.
- NOVÁKOVÁ-BALOŠÁKOVÁ, Nadja. Reflexia mariánskeho kultu vo figurálnej plastike zo zbierky ľudového umenia Slovenského národného múzea v Martine: ikonografický typ Madona s dieťaťom. In Zborník Slovenského národného múzea v Martine, 2017, roč. 89, Etnografia 58, s. 7-18.
- RESUTÍK, Branislav. Kláštor pavlínov v Marianke: najnovšie výsledky a perspektívy archeologického výskumu. In KVASNICOVÁ, Magdaléna – ŠEREGY, Marek (ed.). Architektúra kláštorov a rehoľných domov na Slovensku. Bratislava, 2018, s. 413-419.
- RUSINA, Ivan. Pútné miesto Mariánka (Mariatál). In Pamiatky a múzeá, 1992, č. 5-6, s. 54-59.
- SERFÖZÖ, Szabolcs. Die Deckenmalerei der Pauliner Wallfahrtskirche und der Heiligen Brunnkapelle in Mariatal. In ARS, 2010, roč. 43, č. 2, s. 154-177.
- SLIVKA, Michal. Výsledky výskumu kostola v Chrásti nad Hornádom, okr. Sp. Nová Ves. In Archaeologia historica, 1982, roč. 7, č. 1, s. 383-414.
- SLIVKA, Michal. Martin Vančo: Stredoveké rotundy na Slovensku, 9.-13. storočie (recenzia). In Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia, Bratislava, 2001, č. 3-4, s. 407-426.
- ŠULCOVÁ, Jana. Štuková výzdoba v Trnave a na západnom Slovensku. In Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja, Trnava, 2020. roč. 15, č. 23, s. 3-20.

Internetové zdroje:

- ALBERT, Barbara. Mariazell „Heiligenbrunn“, 2009 [Online]. Dostupné na internete: <https://www.sagen.at/doku/quellen/quellen_stmk/Mariazell_Heiligenbrunn.html>;
- SERFÖZÖ, Szabolcs. Pilgrimages of Emperor Leopold I. in Central Europe, 2017 [Online]. Dostupné na internete: <<https://hrcak.srce.hr/file/286085>>;
- HIRSCH, Siegfried – RUŽICKA, Wolf. Heilige Quellen in Österreich, 2020 [Online]. Dostupné na internete: <https://austriaforum.org/af/Kunst_und_Kultur/Bücher/Heilige_Quellen/Steiermark/Mariazell_Heiliger_Brunnen>;
- HOFFMANN-KRAYER, E. – BÄCHTOLD-STÄUBLI, H., Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens 1932 [Online]. Dostupné na internete: <<https://www.sagen.at/doku/hda/brunnen.html>>;
- ZIEGLER, Karl. Mariazell „Heiliger Brunnen“ Wallfahrtsbasilika mit Brunnkirche und Quelle [Online]. Dostupné na internete: <https://austriaforum.org/af/Kunst_und_Kultur/B%C3%BCcher/Heilige_Quellen/Steiermark/Wallfahrtsbasilika_mit_Brunnkirche_und_Quelle_>;

Studnička a kaplnka na Marianskej hore [Online]. Dostupné na internete: <https://www.geocaching.com/geocache/GC6RFBD_studnicka-a-kaplnka-na-marianskej-hore-sk-en?guid=c4e591bc-64cc-4e7d-9f4d-7171a43ae041>;

Arcanum - Szelepchényi család (Pohroncz) [Online]. Dostupné na internete: <<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/tizedik-kotet-9475/szelepchenyi-csalad-pohroncz-A8B7/>>;

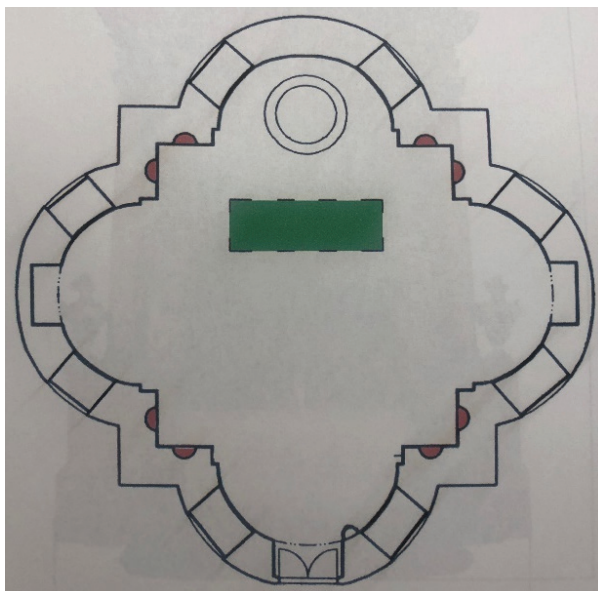
Počet slov: 12 434

Počet znakov (vrátane medzier): 88 831

Obrazová příloha:

Obr. 1. Západná, čelná fasáda Kaplnky Svätej studne. (Foto: autor, marec 2022).

Obr. 2. Pôdorys Kaplnky Svätej studne s vyznačením polohy oltára a prameňa vo východnom apsidálnom výklenku. (Zdroj: ŠTASSEL, Ivo – FLAUGNATTI, Mário – ČERNÁK, Miroslav. Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum kaplnky Zázračnej studne vo Svätom údolí v Marianke. Bratislava, 2006, (nestránkované), Foto I. Štassel. 2006).

Obr. 3. Severná apsidálny výklenok Kaplnky Svätej studne, v konche je maliarska a plastická dekorácia. Po stranách výjavy z loretánskych litánií. (Foto: autor, február 2015).

Obr. 4. Oltár Narodenia Panny Márie v Kaplnke Svätej studne z roku 1771.
(Foto: autor, február 2015).

Obr. 5. Prekrytie otvoru studne za oltárom vo východnom apsidálnom výklenku Kaplnky Svätej studne z roku 1934. (Zdroj: ŠTASSEL, Ivo – FLAUGNATTI, Mário – ČERNÁK, Miroslav. Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum kaplnky Zázračnej studne vo Svätom údolí v Marianke. Bratislava, 2006, (nestránkované), Foto I. Štassel. 2006).

Obr. 6. Maľba na severnej konche zachytávajúca Adjustovanie zázračnej sošky kráľom Ľudovítom I. Veľkým na oltár kostola v Marianke v roku 1377. (Foto: autor, február 2015).

Obr. 7. Maliarska výzdoba klenby Kaplnky Svätej studne. (Foto: autor, február 2015).

Obr. 8. Maľba na východnom úseku klenby znázorňujúca polozenie základného kameňa Kaplnky Svätej studne v roku 1698. (Zdroj: ŠTASSEL, Ivo – FLAUGNATTI, Mário – ČERNÁK, Miroslav. *Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum kaplnky Zázračnej studne vo Svätom údolí v Marianke*. Bratislava, 2006, (nestránkované), Foto I. Štassel. 2006).

Obr. 9. Grafický list znázorňujúci založenie Kaplnky Svätej studne.
(Zdroj: KUMMER, Ladislaus. Puteus aquarum viventium. Nagyszombat, 1742).

Obr. 10. Maľba na severnej konche zachytávajúca (za oltárom, nad prameňom), znázorňujúca privátnu adoráciu Madony z Marianky rodinou Jána Maholányho. (Foto: autor, február 2015).

Obr. 11. Grafický list znázorňující privátní adoraci rodiny Jána Maholányho.
(Zdroj: KUMMER, Ladislaus. *Puteus aquarum viventium*. Nagyszombat, 1742).